

Treball de Grau

Curs 2012-13

**ANÀLISI CRÍTICA DE LA PROPOSTA DE BOECKX I MARTÍN (2012)
SOBRE LA NATURESA DEL CLÍTIC DATIU**

ANNA PARADÍS PÉREZ

TUTORS: SEBASTIÀ BONET I FRANCESC BERNAT

Barcelona, juny del 2013

AGRAÏMENTS

Vull agrair, en primer lloc, a la Maria-Rosa Lloret per l'orientació i per totes les dades facilitades, que m'han permès ampliar la recerca.

En segon lloc, agraeixo a en Joaquim Viaplana l'ajuda, els consells i els ànims rebuts.

En tercer lloc, vull agrair a en Francesc Bernat les seves orientacions, seguiment i ajuda.

Finalment, vull donar les gràcies a en Sebastià Bonet, per l'ajuda, per tots els consells i per haver estat el *factòtum* que m'ha *fet fer* aquest treball.

ÍNDIX

1. Introducció	5
1.1 Objectius	5
1.2 Metodologia	5
1.3 Organització	7
2. Marc teòric	9
3. Proposta de Boeckx i Martín	10
3.1 Introducció	10
3.2 Tres característiques del datiu: opacitat, flexibilitat, PCC	10
3.2.1 Opacitat	11
3.2.2 Flexibilitat	12
3.2.3 <i>Person Case Constraint</i>	15
3.3 Conclusions	17
4. Altres propostes	18
4.1 Viaplana (1980)	18
4.2 Casanova (1988)	21
4.3 Bonet (1991;1993)	22
4.4 Pescarini (2005; 2007; 2010)	26
5. L'indoeuropeu i el llatí	28
5.1 El datiu i el locatiu en indoeuropeu	28
5.2 Del llatí a les llengües romàniques	30
6. Anàlisi	34
6.1 Català	34
6.1.1 Català medieval	34
6.1.2 Català modern	38
6.1.3 Català contemporani	40
6.1.3.1 Català estàndard	40
6.1.3.2 Català col·loquial	40
6.1.4 Mallorquí	41
6.1.5 Valencià	42
6.1.5.1 Valencià estàndard	42
6.1.5.2 El parlar de Vila Joiosa	42

6.2	Altres llengües romàniques	44
6.2.1	Portuguès	46
6.2.2	Castellà	46
6.2.3	Francès	47
6.2.4	Sard	49
6.2.5	Varietats itàliques	50
6.2.5.1	Italià estàndard	50
6.2.5.2	Arce	52
6.2.5.3	Bari i Otranto	52
6.2.5.4	Jacurso	52
6.2.5.5	Napolità	53
6.2.5.6	Vènet	54
6.2.6	Romanès	54
6.3	Conclusions	56
7.	Conclusions finals	59
8.	Bibliografia	62
9.	Annexos	66
9.1	Annex 1 <i>Homilies d'Organyà</i>	67
9.2	Annex 2 <i>Llibre dels fets</i>	68
9.3	Annex 3 <i>Clams i crims en la València medieval segons el llibre de cort de justícia</i>	70
9.4	Annex 4 <i>Epistolari de la València medieval</i>	72
9.5	Annex 5 <i>Memorial del pecador remut</i>	73
9.6	Annex 6 <i>Epistolari d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens</i>	74
9.7	Annex 7 <i>Los Col·loquis de la Insigne ciutat de Tortosa</i>	75
9.8	Annex 8 <i>Un tros de paper</i> (núm.1, 6 i 7)	76
9.9	Annex 9 <i>El Ferrer de tall</i>	77

1. Introducció

Els clítics pronominals han estat el centre d'anàlisi de nombrosos estudis que han intentat definir la seva naturalesa, ateses les idiosincràsies que els caracteritzen: no són mots totalment independents ni afixos, malgrat dependre fonològicament del seu hoste.

En aquest treball, però, hem focalitzat tota l'atenció en un element en concret: el clíctic datiu.

L'estudi que presentem constitueix una anàlisi de la tesi exposada per Cedric Boeckx i Txuss Martín, premiada en el II Premi Internacional de Recerca en Filologia Catalana Joan Solà (2012). Segons aquests autors, el clíctic datiu és un compost gramatical format a partir de l'acusatiu i del locatiu.

Un dels principals motius que ens ha dut a endegar aquesta recerca ha estat el fet que els dos autors prenen com a punt de partida la morfosintaxi catalana, per tal de confegir aquesta teoria i poder estendre la seva anàlisi no només en l'àmbit de les llengües romàniques sinó, fins i tot, universalment.

1.1 Objectius

D'una banda, ens hem proposat comprovar la validesa i abast de la tesi de Boeckx i Martín, a partir de la recerca de dades corresponents a diferents varietats del català i del català medieval i modern, juntament amb l'anàlisi d'altres llengües romàniques.

D'altra banda, ens hem plantejat enfocar l'anàlisi de la naturalesa del clíctic datiu des d'una altra perspectiva, a partir de l'estudi d'un seguit de propostes teòriques que ofereixen un tractament diferent.

1.2 Metodologia

En primer lloc, a partir de l'anàlisi de la teoria de Boeckx i Martín, hem traçat una breu retrospectiva teòrica que engloba els plantejaments de Viaplana (1980), Casanova (1988), Bonet (1991; 1993) i Pescarini (2005; 2007; 2010).

En segon lloc, hem aplicat una perspectiva diacrònica per tal d'examinar el lligam entre acusatiu i datiu en l'indoeuropeu i la formació dels clítics a partir del llatí.

Encara des d'un terreny diacrònic, hem efectuat una anàlisi per tal d'estudiar quins patrons se seguien en la combinació entre les formes clíiques acusatives i datives en català antic i modern a partir de les dades extretes del corpus que hem confegit, que abraça el període comprès entre els segles XII i XIX:

- Català medieval (XII-XV): *Homilies d'Organyà* (XII), *Llibre dels fets* (XIII), *Clams i crims en la València medieval segons el llibre de Cort de justícia* (XIII-XIV), *Epistolari de València medieval* (XIVXV) i *Memorial del pecador remut*, Felip de Malla (XV)
- Català modern (XV-XIX): *Los Col·loquis de la Insigne ciutat de Tortosa*, Cristòfor Despuig (XVI), *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens* (XVI), *Un tros de paper* (1865-1866) i *El ferrer de tall*, Frederic Soler "Pitarra" (1874)

En tercer lloc, hem dut a terme una anàlisi sincrònica mitjançant la qual hem examinat, d'una banda, les formes bàsiques dels clítics datiu i acusatiu, i de l'altra, les combinacions clíiques d'acusatiu i datiu de tercera persona en diferents varietats del català i en les llengües romàniques assenyalades a continuació (indiquem entre parèntesis les fonts a partir de les quals hem obtingut les dades exposades):

- En el cas del català, hem estudiat les següents varietats:
 1. Estàndard
 2. Central col·loquial¹
 3. Valencià estàndard²
 4. Varietat parlada a Vila Joiosa (dades extretes de Jiménez Martínez 1997)
 5. Mallorquí (a partir de Bonet 1993)
- Hem analitzat també les següents llengües romàniques:
 1. Portuguès
 2. Castellà
 3. Francès (dades corresponents a Grevisse, *Le Bon usage*, citem per l'ed. ¹²1986: 955-1012)

¹ Som conscients que les formes indicades, d'una banda, s'han estès a altres varietats, i de l'altra, no són les úniques que trobem en el català central.

² D'acord amb la proposta de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i l'Institut d'Estudis Catalans

4. Sard: atès que no s'ha establert un estàndard únic per al sard, hem tingut en compte la proposta de Jones 2003. Les dades corresponents als diferents dialectes són també extretes de la mateixa font.
5. Italià estàndard (a partir de les dades recollides a la *Grande grammatica italiana di consultazione* Renzi 1988: 536-592)
 - 5.1 Altres varietats itàliques: Arce, Bari i Otranto, Jacurso, napolità i vènet. (Les dades han estat extretes de Pescarini 2007 i de Rizzi 2004)
6. Romanès (dades recollides de Monachesi 1998 i Ciucivara 2009)

1.3 Organització

El treball s'estructura en dos grans blocs: el primer se centra en les diferents propostes teòriques que giren a l'entorn de les combinacions clíiques d'acusatiu i datiu de tercera persona; el segon constitueix un recorregut per les diverses llengües romàniques, prenent com a punt de partida els orígens és a dir, l'indoeuropeu i el llatí.

El primer apartat resumeix les idees principals de la tesi de Cedric Boeckx i Txuss Martín exposada al *El clític datiu és més que un clític* (en premsa). A continuació, recollim breument les propostes de Viaplana (1980), Casanova (1988), Bonet (1991; 1993) i Pescarini (2005; 2007; 2010).

En el segon apartat s'analitza, en primer lloc, el lligam entre l'acusatiu i el datiu en indoeuropeu i les formes bàsiques llatines a partir de les quals es desenvoluparen els clítics romànics; en segon lloc, es presenta una anàlisi del català, primerament, des d'una perspectiva diacrònica, és a dir, atenent a les dades extretes d'un corpus del català medieval i modern i, a continuació, des d'un punt de vista sincrònic es dona compte de les diferents combinacions d'acusatiu i datiu de tercera persona en les varietats del català assenyalades anteriorment. Finalment, exposem les formes bàsiques i els grups clítics resultants de la combinació d'acusatiu i datiu en la resta de les llengües romàniques, seguint l'ordre indicat: portuguès, castellà, francès, sard, varietats itàliques i romanès.

Les conclusions es recullen en el darrer capítol, en què hem comparat les dades examinades amb la tesi defensada per Boeckx i Martín.

Pel que fa als materials corresponents al corpus de català medieval i modern que hem emprat, els hem adjuntat als annexos.

2. Marc teòric

La perspectiva teòrica en què s'inscriu aquest treball està constituïda, principalment, per les propostes teòriques que serveixen de canemàs per a la tesi defensada per Boeckx i Martín. En el marc de la gramàtica generativa moderna, cal assenyalar els primers models d'anàlisi Perlmutter (1970), Kayne (1975) i Zwicky (1977) i els posteriors estudis sobre les diferents llengües romàniques, entre els quals destaquen Jaume Solà (1972), Rigau (1978; 1982), Bonet (1991; 1993), Roca (1996) i Ordóñez (2002).

Dins d'un marc més recent, cal indicar les propostes de Leu (2008) i Bruening (2008), centrades en l'estructura interna dels sintagmes determinants, i les anàlisis de Déchaine & Wiltschko (2002) i Picallo (2007).

A banda, hem seguit la línia iniciada per Postal (1966), segons la qual els pronoms són caracteritzats com a determinants, i hem fet ús de la teoria localista dels casos (Anderson 1971).

Finalment, volem afegir que, malgrat que aquest treball adopta, en primer terme, una perspectiva sincrònica, hem imbricat en la nostra anàlisi estudis de gramàtica històrica per tal d'examinar les següents qüestions: copsar l'estret lligam entre les formes de locatiu i datiu en indoeuropeu, a partir dels estudis de Villar (1974; 1981); analitzar l'origen dels clítics romànics a partir de Wanner (1987) i Salvi (2011) i, en darrer lloc, observar els sistemes que seguien el català medieval i modern a l'hora de combinar els clítics pronominals d'acusatiu i datiu de tercera persona, amb el suport dels treballs de Fischer (2002) i Batllori, Iglesias i Martins (2003; 2005).

3. Proposta de Boeckx i Martín (en premsa)

Cedric Boeckx i Txuss Martín, a partir de l'anàlisi del sistema de clítics del català, es proposen donar un tractament unitari als clítics romànics, comprendre millor nocions com les de cas i clíctic i assignar una estructura unificada als sintagmes nominals en general.

3.1 Introducció

Sostenen que la forma col·loquial [əlzi] reflecteix la forma subjacent veritable dels clítics datius de tercera persona de les llengües romàniques (fins i tot, potser, universalment). Aquesta teoria és recollida en el treball *El clíctic datiu és més que un clíctic* (en premsa).

Per a aquests autors, els datius de tercera persona (inclosos els singulars) són, almenys subjacentment, complexos i estan constituïts a partir de l'acusatiu i del locatiu:

$$[_{SN} \text{ el } [_{SD} \text{ hi } [_{t}_{SN}]]]$$

En el cas del català, els dos elements que conformen el datiu coocorren:

- **Els hi** diràs (català col·loquial)
ac loc

L'estructura que proposen ha de donar compte de les tres característiques que presenten els datius: l'opacitat, la flexibilitat i els contextos de *Person-Case-Constraint*.

3.2 Tres característiques del datiu: opacitat, flexibilitat i PCC

- a) Per què els parlants empren la forma opaca *els hi* i, per tant, per quina raó les formes opaques involucren els clítics datius?

Per exemple, en el cas de la combinació entre un ablatiu i un acusatiu:

*Això, de l'armari, [li] trauré (*n'ho/*ho'n)*³

- b) Per què els clítics datius dins de grups clítics (*clitic clusters*) tenen una posició flexible?
- c) Per què la presència del clíctic datiu afecta la forma dels clítics veïns (*Person Case Constraint*)?

³ Els exemples que conformen aquest apartat han estat extrets de Boeckx i Martín *El clíctic datiu és més que un clíctic* (en premsa)

3.2.1 Opacitat

Pel que fa a la primera qüestió, exposen exemples de diferents llengües romàniques per tal de demostrar que l'opacitat involucra els clítics datius:

*A Pedro, el premio, se lo dieron ayer (*le lo, *lo le)*

L'exemple reflecteix el fenomen denominat *se espurius*, en què en un grup clíctic amb acusatiu, el datiu *le* esdevé *se*.

En el cas de l'italià, en una seqüència com *si+si*, en què es combinen el clíctic impersonal i el reflexiu de tercera persona, la combinació resultant donarà lloc a una forma opaca, en comptes de la forma transparent **si si*:

*Ci si lava (*si si lava)*

Boeckx i Martín ressalten el sincretisme que hi ha en italià entre les formes de datiu i de locatiu de la gran majoria de dialectes del nord i també de la Itàlia meridional i central (*ci*, que és equivalent al català *hi*, que apareix a la forma opaca *els hi*).

També recullen diversos casos d'opacitat en català en què emergeix el clíctic datiu quan es combinen:

- 1) Neutre acusatiu i partitiu:

*Això, de l'armari, [li] trauré després (*n'ho o *ho'n)*

- 2) Ablatiu i acusatiu de tercera persona singular masculí:

*El jersei, del calaix, [li] trauré després (*l'en, *ne'l)*

- 3) Tercera persona d'acusatiu i tercera persona de datiu:

*Els llibres, a en Quim, els hi donaré demà (*els li/*li'ls valencià)*

- 4) La darrera forma opaca que indiquen involucra també el datiu de tercera persona amb el partitiu, en què la forma plural datiu *els hi* és separada per la infixació del clíctic partitiu *en*:

De poemes, als alumnes, [əlzəni] donaré demà ([əlzən]/*[nəlzɪ])*

A partir d'aquests casos d'opacitat, els dos autors plantegen que el que anomenem datiu no és sinó una combinació d'acusatiu i locatiu:

- Datiu singular: *l+hi*
- Datiu plural: *els+hi*.

Amb això els volen postular que el datiu no és un primitiu gramatical i, per consegüent, és un fenomen gramatical derivat. Aquest fet ha d'explicar que l'opacitat que hi ha en els grups clítics no és un fenomen estrany o inherent al clític, ans al contrari. Proposen, doncs, que l'opacitat no és opacitat sinó als ulls dels qui ho observen des d'una perspectiva gramatical conservadora i, per tant, es tracta de la revelació de la veritable naturalesa del clític datiu de tercera persona, de manera que és una mostra del fenomen del reciclatge, que afecta els clítics. Així doncs, *els hi* i *l'hi* no són datius sinó formes reciclades emprades per al datiu. És per aquest motiu que, en contextos en què el datiu sigui l'element substituït, la forma utilitzada serà *els hi*:

Als nens, els hi donaré el llibre demà.

I, fins i tot, en aquells contextos en què no hi hagi datiu:

Això, de l'armari, [li] trauré després

La teoria de Boeckx i Martín no pot indicar quan sorgirà l'opacitat però sí que prediu que quan emergeix les formes resultants «hauran de ser similars als clítics datius, atès que l'opacitat emergeix en casos de combinació de clítics, i els clítics datius en són el resultat més natural de les combinacions de clítics per definició» (Boeckx i Martín en premsa: 54)

3.2.2 Flexibilitat

Pel que fa a la flexibilitat, els autors remarquen que afecta també els clítics datius. Per tal d'analitzar-ho, exposen tres línies d'aproximació: la contribució semàntica, l'alternança en les construccions de doble objecte i el fet que els clítics datius semblen estar menys estretament vinculats al nucli verbal:

- 1) La contribució semàntica associada al datiu és molt àmplia. Per tal d'exemplificar-ho, es basen en la classificació de Huidobro (2009)

- a) Datius argumentals:

*Susana **le** mandó una carta a Juan (Meta)*

A Susana le gustan las manzanas (Experimentador)

Susana les preparó un café (Benefactiu)

Susana le cortó el pelo a Juan (Possessor)

b) Construccions de subjecte datiu oblic:

A Susana le faltan 20 dólares

c) Datus ètics:

*El niño ya le camina/*a él*

d) Datus de solidaritat al·locutiva:

María te habla cinco idiomas

A esta altura a auga férveche ó momento (et bull en un moment)

Consideren que, tot i que tots són datius, poden ocupar posicions diferents a l'estructura de l'oració.

2) Alternança en les construccions de doble objecte, present en l'anglès també:

John gave (to) Mary a book

John gave the book to Mary

Boeckx i Martín exposen exemples d'alternança en contextos en què hi ha un datiu i remarquen que, tal com observa Ordóñez, en els grups clítics en posició postverbal, els datius han de dur accent prosòdic obligatòriament; són els dialectes “lo me” que presenten l'ordre ac+dat:

- Balha-lo-mé (llenguadocià)
- Ditz-lo mé (gascó)
- Dálomé (cheso)
- Dóna-la-mé (varietat mallorquina)

L'accentuació del datiu final en aquests dialectes és un ingredient essencial, fet que no succeeix en varietats que segueixen l'ordre DATIU+ACUSATIU. Per tant, la condició prosòdica assenyalada és característica de les varietats que presenten l'ordre AC+DAT.

En la majoria de llengües, en les construccions de doble objecte, l'ordre que se segueix és DAT+AC. Proposen que la flexibilitat d'ordre s'explica pel fet que els datius contenen un altre clíctic. La presència del clíctic acusatiu en la forma subjacent dels datius explicaria aquesta variabilitat quant a l'ordre. Així doncs, l'estructura composta que postulen permet donar compte de fenòmens com l'opacitat i la flexibilitat d'ordre dels clíctics.

Els clíctics datius contenen, seguint l'estructura proposada, dues ocurrencies del SN acusatiu: l'alta domina la resta de l'estructura nominal i correspon al tret de persona; la baixa, al gènere. Depèn de l'ocurrència que s'expressi, l'ordre serà un o altre. D'aquesta manera, també es pot donar compte de la complementarietat entre persona i gènere.

- 3) Els clíctics datius semblen estar units al nucli verbal de manera menys estreta que altres clíctics i, per això, poden trobar-se separats del nucli verbal i d'altres clíctics:

Francès del s.XVII: *Jean **nous** veut les donner*

Francoprovençal: *T'*(dat 2s) *an* (aux) *tē* (ells) *deut-lo* (dit-ACC.3sm)

Remarquen que els clíctics datius semblen ser unitats complexes o compostes i que, de vegades, poden permetre la infixació d'un altre element, com succeeix a:

De pomes, als nens, [əlzəni] donaré.

A partir d'aquest exemple, postulen que, si els clíctics datius poden contenir un altre clíctic, la flexibilitat d'ordre no ha d'ésser un fenomen estrany. L'opcionalitat de la posició del clíctic datiu podria ser explicada pels mateixos motius pels quals certes varietats pronuncien només una part dels clíctics datius en funció del context. Creuen que aquest fet determinaria la necessitat de dividir els clíctics datius en unitats atòmiques abans de poder començar a analitzar el seu comportament.

3.2.3 *Person Case Constraint*

La tercera de les característiques assenyalades pels autors fa referència a les restriccions combinatòries i la manera com els clíctics datius influencien els clíctics veïns. Per tal d'il·lustrar aquest fet, presenten els següents exemples:

- a) *Al director_i, me_i li_j ha recomanat la Maria t_i
AC DAT
- b) El director_i, me l_i' ha recomanat la Maria.
DAT AC
- c) La Mireia m'ha recomanat al director

L'agramaticalitat d'a s'explica pel que Perlmutter (1971) i Kayne (1975) van anomenar 'la restricció *me-lui*' o 'la restricció I/II' respectivament.⁴ El problema és el fet que l'acusatiu, acompanyat del datiu, és de primera persona en comptes de tercera:

PCC (*Person-Case restriction*): quan dos clítics d'objecte coexisteixen, el clític acusatiu ha de ser obligatòriament de tercera persona.

Els autors expressen la necessitat d'analitzar aquest fenomen en relació amb els clítics de datiu a través dels següents arguments:

- 1) És un problema que afecta els clítics.

L'aparició de dos SN, un directe i l'altre indirecte, que compleixin els requisits del PCC, és a dir, que l'acusatiu sigui de primera persona i el datiu de tercera persona no presenta cap problema.

*John recommended **me** to **him***

En Joan em (ac.1^a) va recomanar a ell (dat 3^a)

El problema només apareix quan es tracta de clítics.

- 2) El PCC està lligat a la presència del clític datiu.

Boeckx i Martín indiquen que les llengües que tenen clítics nominatius, aquests no imposen cap tipus de restricció als clítics d'AC.

- 3) El català és un cas especial pel que fa a la manera de reparar el PCC.

Sostenen que l'estratègia adoptada pel català revela la natura dels clítics datius i la fa més visible que no pas altres llengües.

Aquest darrer punt és important perquè altres llengües solucionen d'una manera diferent la restricció del PCC. Per exemple, evitant un dels dos clítics, com és el cas del castellà:

⁴ Bonet l'anomenà “restricció de persona i cas”. En aquest treball ens ho referim amb les sigles PCC, corresponents al terme en anglès *Person-Case Constraint*, seguint Boeckx i Martín.

Juan me recomendó a ella (ús de pronom fort)

**Juan me le recomendó*

AC DAT

En oracions ditransitives, el català, per contra, com assenyala Bonet (2008), és ben diferent: tots dos clítics es mantenen però el CI canvia de forma, en comptes del clític de tercera persona *li* s'usa el clític locatiu *hi* —o datiu inaminat per a autors com Bonet i Rigau (1978, 1982):

Al president, **me li ha recomanat en Miquel*

*Al president, m' **hi** ha recomanat en Miquel*

En mallorquí, tot i l'ordre CD+CI, s'emptra la mateixa estratègia:

La me recomanen

**Me li recomanen*

M'hi recomanen

La naturalesa composta del datiu explicaria, per tant, les estratègies reparadores del PCC. Sostenen que, si a l'entorn hi ha un altre acusatiu, el que conforma el datiu subjacentment (*els*) desapareix i queda només la seva part locativa *hi*:

Em recomanaràs a ell—M' [el] hi recomanaràs

AC / AC LOC

Tenint en compte la naturalesa composta del datiu, postulen que la desaparició de l'acusatiu en casos com *i*, *ii* es deu al fet que el datiu conté l'acusatiu en la seva estructura i, per tant, encara que s'elideixi, la informació semàntica no es perd; assenyalen que el cas contrari, això és, l'elisió del datiu, com a agramatical:

i) Való

ii) Francès

Don-em-el

Donne-le-lui

Don-em

Donne-lui!

**Donne-l!*

**Donne-le!*

Per a Boeckx i Martín, el cas del català recollit a *iii*) serien també una mostra de la naturalesa composta del datiu:

iii) Això, a l'Oleguer, [li] donaré pel seu aniversari

3.2.4 Conclusions

Per a aquests lingüistes, els pronoms són objectes sintàctics diferents dels determinants. Analitzen les propostes de Déchaine & Wiltschko (2002) i Picallo (2007) i, a partir de les idees de Bruening (2008), Leu 2008 i Boeckx 2010, confegeixen una estructura que palesa l'estructura complexa del datiu i ofereixen un tractament unitari als clítics —són adscrits a la mateixa categoria que els sintagmes nominals. Així doncs, el clíctic datiu és un SN acusatiu *el(s)* modificat per un element locatiu inserit dins d'una estructura-D. Aquesta estructura permet donar compte dels fenòmens d'opacitat, flexibilitat i PCC, que Boeckx i Martín, a diferència d'altres autors, lliguen amb els clítics datius.

La naturalesa composta del clíctic datiu palesa, des d'una perspectiva cognitivista, la capacitat dels éssers humans de «crear combinacions noves, com ara combinar nocions d'objecte i nocions de lloc en una sola unitat gramatical, el clíctic datiu.» (Boeckx i Martín, en premsa: 77)

4. Altres propostes

L'opacitat, la naturalesa del clíctic datiu i la seva relació amb el locatiu ha estat estudiada i analitzada des de diferents perspectives. A continuació, exposem breument les que hem estudiat amb deteniment: Viaplana (1980), Casanova (1988), Bonet (1991, 1993) i Pescarini (2005; 2007; 2010).

4.1 Joaquim Viaplana (1980)

Els clítics de tercera persona són caracteritzats com a determinants. Ambdós elements deriven dels mateixos demostratius: *ille-illa-illud*.

Viaplana (1979) exposa les dues línies d'anàlisi dels pronoms: la teoria dels pronoms com a pro-noms i la teoria dels pronoms com a determinants anafòrics.

- a) La teoria dels pronoms com a pro-noms, seguida per gramàtics com Apol·loni Díscol i Port-Royal, no aporta gaire informació pel que fa a la naturalesa dels pronoms, sinó que més aviat, planteja la seva funció dins el discurs. Els pronoms són considerats com una categoria gramatical independent. Alguns teòrics, però, han fet un pas més enllà i han caracteritzat els pronoms com una subclasse de noms.

Dins d'aquesta primera línia, s'inscriu també l'anàlisi de Postal (1966), la més divulgada dins la gramàtica generativa:

$[_{SD} D ([_{SNum} Num) [_{SN} N] (J)]$

En la proposta de Postal, els pronoms són, en l'estructura profunda, noms i en l'estructura superficial, articles.

- b) La teoria dels pronoms com a simples anàfores és més antiga que l'anterior. Els pronoms són englobats dins la mateixa classe que els articles. Aquesta classificació ja l'efectuaren els estoics. Viaplana recull l'anàlisi de Stockwell et al. (1973), que, partint de la proposta de Fillmore (1967), defineix els pronoms com «articles de noms lèxicament buits i de noms repetits». Andrés Bello (1874) fa un plantejament similar, tot i que considera que els pronoms pròpiament dits,

és a dir, els de primera i segona persona, són una classe particular de noms; per contra, els de tercera són articles anafòrics o articles pronominalitzats.

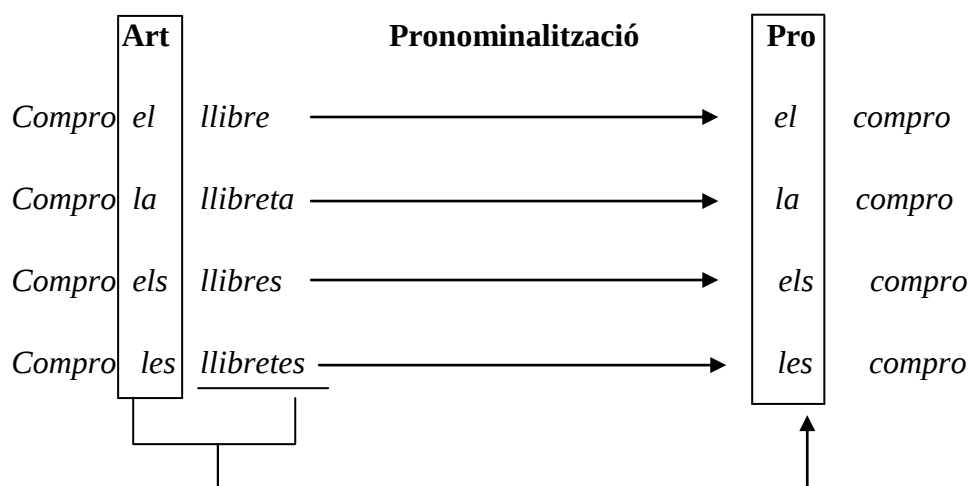
Viaplana, seguint aquesta darrera línia i la idea exposada per Benveniste (1965), segons la qual «la personne n'est prope qu'aux positions 'je' et 'tu'», analitza els pronomes de tercera persona de la següent manera:

ACUSATIU			
SNG		PL	
M	F	M	F
/l/	/l/ /ə/	/l/ /z/	/l/ /ə/ /z/
↓	↓ ↓	↓ ↓	↓ ↓ ↓
Article anaforitzat	Article anaforitzat marca de femení	Article anaforitzat marca de plural	Article anaforitzat marca de femení marca de plural

DATIU	
SNG	PL
/l/ /i/	/l/ /z/ /i/
↓ ↓	↓ ↓ ↓
article anaforitzat receptacle continent	article anaforitzat marca de plural receptacle continent

El cas del català⁵ resulta revelador a l'hora de percebre el paral·lelisme entre les formes de l'article i dels pronomes de tercera persona:

⁵ No tenim en compte les varietats que utilitzen l'article derivat d'*ipsu*, *ipsa*.

Viaplana (en premsa)

Pel que fa a la proposta de Viaplana, cal destacar dos aspectes:

En primer lloc, la forma [əlzi] que apareix en els grups de clítics seria un exemple d'anàfora per absència, és a dir, siguin quins siguin els trets gramaticals de l'acusatiu, la forma resultant [əlzi] serà una representació del datiu, ja que l'anàfora de l'acusatiu — fàcilment deduïble del context— funcionarà per absència (Viaplana 1979)

En segon lloc, la naturalesa de l'element /i/ present en les formes datives. Viaplana adopta la perspectiva de la teoria localista dels casos. Anderson (1966) defineix el datiu com un subcas del locatiu:

I have suggested that the case-inflexion ('dative') [...] marks the variant of the locative which is found with such 'affective' verbs. This suggestion would seem to accord with the apparent origin of the dative in Indo-European and the frequent occurrence of the same inflexion or preposition for both 'dative' and 'spatial' locatives.

Anderson (1971:103)

I enllaça amb la concepció de Kurylowicz (1964), segons la qual, el datiu no és sinó «an offshoot of the loc used with personal nouns.»

Viaplana (1980:482) constata aquest lligam entre el locatiu i el datiu a partir d'oracions com:

- a) *Portem els caramels a l'àvia* → *Li portem caramels*
 b) *Portem els caramels a l'escola* → *Hi portem caramels*

El segment /i/ representaria tant els «llocs receptacle» com els «llocs continent».

4.2 Casanova (1988)

Emili Casanova efectua una anàlisi diacrònica a través de la qual examina els canvis que s'esdevenen, en el pas del català antic al modern, en la combinació binària dels clítics de tercera persona. Així, la pèrdua del clític acusatiu en alguns contextos i l'ús de la marca /i/ coincident amb el clític locatiu són el resultat de la següent evolució fonètica, en què té lloc una haplologia de la segona lateral:

lo li > lo hi > [li]

la li > la hi > [li]

los li > los hi > [lzi]

las li > las hi > [lzi]

És a partir del segle XVIII que el català oriental començarà a simplificar els grups consonàntics i adoptarà la solució morfològica en detriment de la sintàctica, que encara perdurava en la combinació CD + CI. El paradigma resultant serà el següent:

- *L'hi < li ho, la hi, l'hi*
- *Els hi < els, els el, els la, els els, els les, els ho, els hi* (ac pl+loc), *els hi* (dat sng + ac masc.pl)

Casanova sosté que la confusió fonètica entre *l'hi* i *li* és suplerta pel context i pel fet que el català ha tendit al realçament de la figura del complement indirecte, de manera que en els contextos en què s'elideix l'acusatiu, aquest queda sobreentès, «fet suportable perquè el CD forma part del predicat» (1988:62)

L'autor al·ludeix a la importància que adquireix el complement indirecte a l'època moderna:

A l'època moderna, la realitat extralingüística, la mentalitat realça la persona i per tant anticipa el seu portador, el CI, siga per raons semàntiques de destacar-la, siga per donar un to més afectiu a la frase. El CI passa a ser l'element més important de la combinació, com es demostra pels esdeveniments posteriors (reducció del català oriental a *l'hi* i l'eliminació del CD en occità.

Casanova (1988:61)

I exposa el cas de l'occità, que elimina, quan es combinen pronoms de tercera persona, el CD i manté només la forma dativa.

Grevisse (1936) realitza un plantejament similar, per tal d'explicar per què en francès hi ha una tendència a fer desaparèixer l'acusatiu en les combinacions de datiu i acusatiu de tercera persona:

Par un phénomène d'haplologie, certains pronoms disparaissent d'une manière formelle, sans que pourtant le "signifié" dont ils sont porteurs soit absent de la communication. Dans la langue parlée, *le, la, les* s'effacent très souvent devant *lui, leur*. Ce phénomène apparaît parfois par écrit, même en dehors de la reproduction de conversations courantes.

- Ce n'est pas la peine, je LUI dirai tantôt (FLAUB., *Madame Bovary*, III, 8)
- Comme William avait peine à allumer une cigarette, Juliette la lui prit des mains, l'alluma [...] et LUI mit dans la bouche (E. De Gonc., *Faustin*, XXIV)
- Chacun [...] se montrant quand on LUI demande (Foucault, *Surveiller et punir*, p.198)
- Le petit Jean de Saintré [...] ne pouvoit manger son pain si sa bonne ne LUI coupe (Bern. De saint-p., *La vie et ouvr. De J.-J. Rouss.*, p. 124)

Le Bon Usage (ed.1988 :1009)

4.3 Eulàlia Bonet (1991;1993)

Bonet planteja un sistema basat en patrons de substitució que actuen després de la sintaxi, de manera que tant l'ordre com l'opacitat dels clítics emergeixen en el Component Morfològic, després d'*Spell Out* i abans de la fonologia.

Des d'aquesta perspectiva d'anàlisi, els clítics constitueixen estructures jeràrquiques de trets morfològics. Aquests trets constitueixen classes naturals:

CL

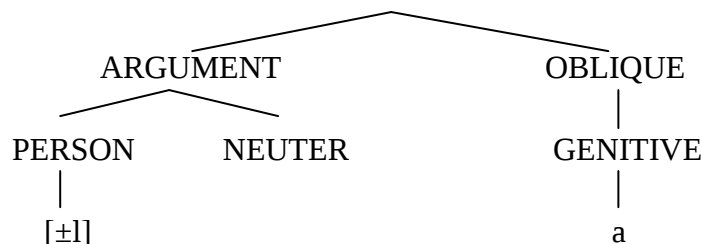

Figura 2 (Bonet1991:2)

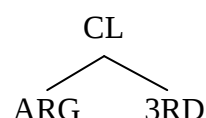
Bonet caracteritza els diferents trets de la manera següent:

- 3RD: A banda del locatiu (*hi*), el neutre (*ho*) i el genitiu (*en*), tots els clítics de tercera persona tenen aquest tret. OBL /i/ és present en el locatiu i en el datiu de tercera persona.
- ARG: el node ARG és a tots els clítics exceptuant el genitiu i el locatiu

- El tret femení pot dependre d'ARG o de 3RD, segons el paràmetre de variació que seleccioni cada varietat.
- El tret plural depèn sempre d'ARG

Les estructures corresponents als clítics acusatius i datius de tercera persona són les següents:

3a persona acusatiu

3a persona datiu

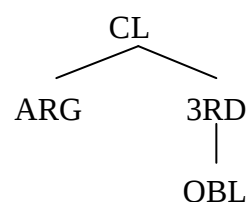

Figura 3 (Bonet 1993: 96)

Per tal de capturar la variabilitat entre les diverses varietats del català i donar compte de l'opacitat que pot emergir en les combinacions entre acusatiu i datiu de tercera persona, Bonet aplica un paràmetre de variació (1993:98) que permet establir si el tret [fem] depèn d'[ARG] o de [3RD], de manera que, depèn de la varietat, l'estructura de l'acusatiu serà i) o ii).⁶

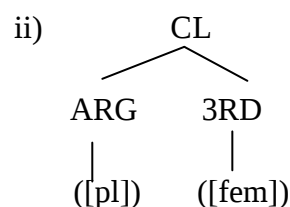
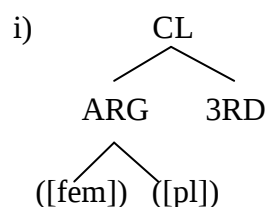
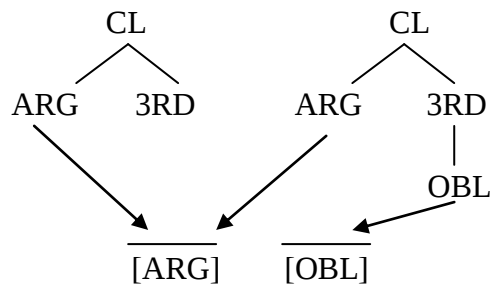

Figura 4 (Bonet 1993: 99)

Seguint la proposta de Bonet, la combinació d'acusatiu masculí singular amb datiu masculí singular dóna com a forma resultant en algunes varietats [li] (figura 5) i les formes transparents [li'l] i [li la] (figura 6) en el cas del valencià estàndard:

⁶ Per a una anàlisi detallada vegeu BONET (1993).

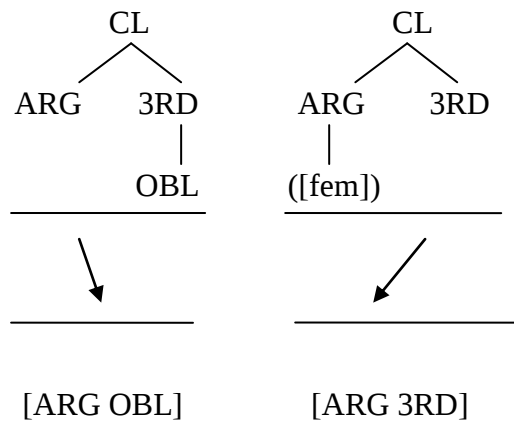

Regles d'Spell out:

[ARG]: /l/

[OBL]: /i/

Figura 5 (Bonet 1993:100)

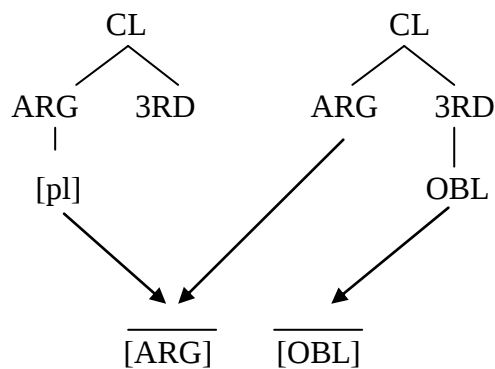

Regles d'Spell out:

{ [ARG]: /l/
[OBL]: /i/

{ [ARG]: /l/
[fem]: /a/

En el context en què es combinen acusatiu plural i datiu singular, la forma superficial /l+z+i/ emergirà de la manera següent:

Regles d'Spell out:

[ARG]: /l/

[pl]: /z/

[OBL]: /i/

Figura 6 (Bonet: 1993:101)

Bonet assenyala la semblança pel que fa als trets entre el datiu i l'acusatiu. L'opacitat sorgida en la combinació d'aquests dos clítics pot posar-se en relació, indica, amb el principi *Obligatory Contour Principle* (OCP), proposat des de la fonologia, que prohibeix seqüències d'elements idèntics.

En els casos en què /li/ sense combinar adopta el morf /i/ —idèntic al locatiu—, Bonet fa el següent plantejament:

One could suggest that the dative clitic is really a locative clitic to start with, in the syntax. This possibility, plausible in principle, faces some problems, though. One of them, conceptual, would be that, intriguingly, the locative clitic would only be generated in case the source were singular, not plural. There is also an empirical problem: it is impossible to have two (independent) locative phrases in a given sentences, as shown in (i):

*Anirà a Reus a l'estació

If the dative clitic is considered to be really a locative clitic, we predict it to be impossible having a third person dative clitic and a locative clitic in a given sentence. This prediction is not borne out, as a (ii) shows:

En Pere no li hi (/li/) anirà a Reus.

Bonet al·ludeix als trets compartits entre el datiu i el locatiu per tal de donar compte de la seva semblança:

Both the dative clitic and the locative have a feature [OBL]: the only difference is the presence versus the absence of the feature [ARG].

Bonet (1993:104-105)

Quan dues instàncies del mateix tret coocorren, com succeeix en el cas del datiu i l'acusatiu, només una de les dues serà assignada al lloc corresponent de la plantilla morfològica, l'altra no emergeix.

Bonet (1993) analitza la varietat mallorquina en què, contràriament del que prediu la tesi de Boeckx i Martín, la forma resultant de la combinació d'acusatiu i datiu tercera persona és /lzo/ i no /lzi/. En aquest cas, la forma del datiu plural és transparent /lz/ però l'acusatiu esdevé sempre /u/. Aquesta forma opaca també és en algunes varietats de València (§5.1.6.3)

Val a dir que, malgrat que aquesta proposta és una aproximació a través de la morfologia, molts dels aspectes estudiats poden ser també analitzats des del terreny de la sintaxi. No obstant això, Bonet justifica l'enfocament des d'una perspectiva post-

sintàctica morfològica, ja que, tenint en compte l'extraordinària variació que afecta els clítics pronominals, «under a minimalist view of the grammar it does not make much sense to try to account for all these differences in syntactic terms.» (Bonet 1993:110)

4.4 Pescarini (2005; 2007; 2010)

Diego Pescarini analitza els diferents sincretismes que hi ha en el sistema de clítics de les diverses varietats d'Itàlia. El seu plantejament, que parteix de la tesi de Bonet (1991), Harris (1994) i de les idees de Grimshaw (1997), gira a l'entorn del fet que cada sistema de clítics conté un *elsewhere item*, un clític menys marcat inserit en alguns contextos en el lloc d'un ítem més específic.

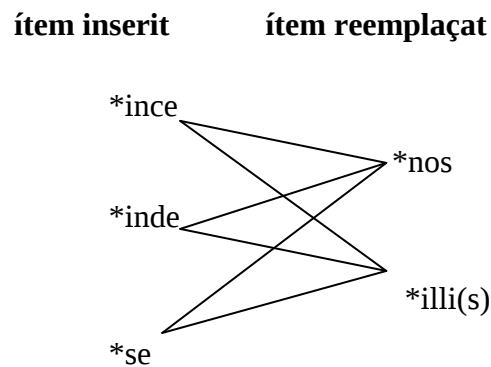

Figura 6 Pescarini (2007:290)

A partir de l'anàlisi efectuada, Pescarini constata el clític de primera persona del plural **nos* i el datiu de tercera persona **illi(s)* són les formes reemplaçades pels ítems, indicats a l'esquerra del dibuix, corresponents al locatiu, al partitiu i al reflexiu. A l'hora de combinar pronoms datius i acusatiu de tercera persona «synthetic clusters show a consistent preference for the locative clitic» (2011:296). Assenyala que aquesta tendència a partir de l'anàlisi de diverses varietats. De les quinze varietats analitzades, tretze presenten la forma de locatiu en lloc del datiu, dues l'ítem corresponent al partitiu i una que empra el reflexiu. Pescarini indica que en algunes varietats de Calàbria també hi ha la substitució del clític datiu (*li*) pel partitiu (*ni*).

Des d'aquesta perspectiva, el fet que algunes seqüències de clítics presentin un desajust entre la forma morfològica utilitzada i la seva funció sintàctica, com seria el cas de la substitució del datiu pel locatiu, s'explica a través d'un plantejament que incideix en l'especificitat d'un ítem i la necessitat de ser reemplaçat per un de menys marcat en aquells contextos en què hi ha una sèrie de restriccions.

A banda, l'anàlisi de Pescarini permet veure que no només existeix un sincretisme entre el datiu i el locatiu, atès que hi ha varietats en què el sincretisme es dóna entre datiu i reflexiu o partitiu i no només en el cas del datiu sinó que també en les formes acusatives.⁷

⁷ Per a una anàlisi detallada, vegeu Pescarini 2007

5. L'indoeuropeu i el llatí

A continuació, abans d'analitzar les dades pertanyents a les diferents llengües romàniques, exposem, d'una banda, una breu anàlisi de la relació entre el datiu i el locatiu en l'indoeuropeu a partir dels estudis de Villar (1974; 1980); de l'altra, recollim les formes acusatives i datives dels pronoms demostratius del llatí i la posterior evolució que ha donat lloc als clítics romànics, per tal d'establir una perspectiva diacrònica i comprovar el lligam entre datiu i locatiu.

5.1 El datiu i el locatiu en indoeuropeu

El nominatiu, l'acusatiu i el genitiu són els casos que es desenvoluparen abans dins de la flexió nominal i no només existien a totes les llengües sinó que, a més a més, estaven caracteritzats amb els mateixos morfemes. En canvi, l'indoeuropeu d'estrats cronològics antics⁸ no distingia morfològicament entre les nocions de locatiu i directiu. Tenia una única forma que englobava el datiu, el locatiu i el directiu. La distinció es feia mitjançant el context i el lexema. En l'indoeuropeu recent⁹, per contra, sembla que sí s'inicia una escissió entre datiu i locatiu en la llengua comuna i es completa en alguns dialectes.

Cal tenir present que les nocions no especialitzades morfològicament, com el datiu i el locatiu, s'expressaven mitjançant el tema pur. És a partir d'aquest, que el «datiu»¹⁰ es morfologitza i engloba, entre d'altres, les nocions d'instrumental i locatiu, que més endavant es gramaticalitzarien segons les llengües.

Villar (1981) indica d'on procedeixen les marques DE datiu-locatiu de les llengües històriques:

- 1) De temes purs morfologitzats
- 2) D'adverbis local-directius que han acabat expressant cas
- 3) Aglutinació de posposicions

⁸ Emprem la nomenclatura utilitzada per Villar (1980), que usa aquest terme per descriure els estrats anteriors al que anomena «indoeuropeu recent» (vegeu nota 10)

⁹ Terme emprat per Villar amb el qual fa referència a l'estadi més recent de la llengua comuna heretat per les llengües històriques.

¹⁰ L'ús que fem del terme *datiu* (seguint les idees exposades per Villar, 1980) és merament arbitrari, ja que només fa referència a una de les diferents funcions que podia tenir.

Tenint en compte el que hem indicat anteriorment, a les llengües indoeuropees, les nocions de locatiu, datiu i directiu estan íntimament lligades:

- a) Grec i germànic: hi ha un sincretisme. A través d'un un únic cas s'expressen les funcions de datiu, locatiu (espaciotemporal), instrumental-comitatu i la directiva i final.
- b) Hitita: dues formes -i/-a es reparteixen asimètricament aquestes funcions, segons els tipus flexionals.
- c) Indi i eslau: hi ha en el locatiu diversos usos de directiu.
- d) Vèdic: datiu i locatiu poden intercanviar-se.

El lligam entre el locatiu i el datiu ha estat objecte de diverses anàlisis que l'han enfocat des de diferents perspectives:

Alguns autors, com Sturtevant (1931), consideren que el datiu i el locatiu procedeixen d'una categoria unitària anterior. L'indohitita hauria tingut un datiu-locatiu unitari, que hauria heretat l'hitita. L'indoeuropeu (posterior a la separació de la branca anatòlica) hauria escindit un datiu i un locatiu, de manera que la resta de llengües haurien heretat aquests dos casos separats.

Altres autors, com Brugmann i Kurylowicz assenyalen una afinitat genètica entre datiu i locatiu, procedents d'un mateix cas anterior, considerat locatiu, a partir del qual s'haguessin obtingut tots dos casos separats. «Genèticament, el datiu no és sinó un desenvolupament del locatiu emprat amb noms de persona», indica Kurylowicz.

Amb tot, un gran nombre de lingüistes neguen el caràcter indoeuropeu del locatiu (Toporov, Ambrosini). Autors com Lehmann indiquen que alguns casos, com el locatiu i el datiu, s'han desenvolupat en les darreres etapes de la llengua comuna i/o ja en estadis dialectals.

Tenint en compte aquestes perspectives, es pot copsar, de la mateixa manera que constata Villar (1981), que hi ha una gran diversitat de postures a l'hora d'analitzar l'origen del locatiu. Així, d'una banda, hi ha autors que sostenen que la seva implantació és indoeuropea. Des d'aquest punt de vista, les llengües que no el presenten, l'han perdut després mitjançant processos de sincretisme. D'altra banda, es considera que el locatiu és exclusivament dialectal i, per tant, cada llengua el podrà haver desenvolupat o no.

Totes dues postures, assenyala Villar, tenen una sèrie d'inconvenients. Els que remarquen el caràcter indoeuropeu del datiu s'enfronten al fet que els grups lingüístics que tenen aquest cas diferenciat del datiu, el caracteritzen amb morfemes heterogenis. Els que sostenen, en canvi, que el locatiu té un caràcter dialectal, no indoeuropeu, trobaran l'obstacle d'haver d'explicar coincidències que, segons apunta Villar, no poden ser fruit de l'atzar.

Pel que fa al datiu, el problema gira a l'entorn del seu caràcter local, això és, els usos corresponents a les funcions heretades del datiu directiu-final, com defensa Kurylowicz, o del seu caràcter gramatical, és a dir, un datiu pròpiament dit (*casus dandi*), com postulen altres autors com Hirt. Tot plegat remet a la qüestió segons la qual el datiu, com la resta de casos, ha de tenir un únic significat originàriament. Sembla, però, que el datiu històric podia tenir perfectament més d'un significat, com ja hem assenyalat anteriorment. Per tant:

Es inútil, pues, buscar en el dativo de una lengua como el griego que no desarrolla ulteriormente su sistema casual, una noción unitaria, puesto que al ser heredero directo del tema puro y su *multifuncionalidad*, puede presentar nociones contextualmente muy variadas no reductibles a la unidad.

(Villar 1975:276)

5.2 Del llatí a les llengües romàniques

En llatí, els pronoms, en un sentit tradicional, només existeixen els corresponents a la I, II persones i la III reflexiva. La resta formaven part de la classe dels demostratius (*illu*, *illa*, etc.)

La distinció que hi ha en les llengües romàniques entre pronoms forts i febles, en llatí no existia. Ara bé, és una continuació de l'ús fort i dèbil dels pronoms llatins. Reproduïm la caracterització feta per Giampaolo Salvi (2011:325):

TAULA I

llatí	<i>fortes</i>	<i>febles</i>
<i>fonètica:</i>	accentuades	inaccentuades
<i>sintaxi:</i>	totes les posicions possibles de NP	posició fixa
<i>semàntica:</i>	tema, nou o tema contrastiu, focus	anàfora pura

Tot i el lligam entre els clítics i l'ús feble dels pronoms llatins, hi ha un gran nombre de diferències entre ambdós, atès que els clítics «as a morphosyntactic category are a Romance innovation.» (Salvi 2011: 327) No obstant això, cal reincidir en el fet que els clítics, en tant que continuadors de la distinció que es feia en llatí, en conserven alguns trets essencials.

Parem esment ara a les formes a partir de les quals s'han format els clítics romànics:

- Els pronoms de I, II i el III reflexiu evolucionaren de manera que només es conservaren les formes pertanyents a l'acusatiu i al datiu (a la taula II recollim aquest procés).

Taula II

	Dat sng	Ac sng	Dat pl	Ac pl
I	(mihi) mī	mē	(nōbīs)	nōs
II	(tibi) tī	tē	(vōbīs)	vōs
III (refl)	(sibi) sī	sē	(sibi)	sē

Val a dir, però, que actualment, a diferència del que succeïa en llatí, les formes de I i II persona d'acusatiu i datiu presenten un sincretisme absolut, de manera que les formes acusatives són també emprades per al datiu (exceptuant el romanès, §5.2). Les oscil·lacions són observades des d'abans del s.VI però a partir d'aquest segle, els documents són plens de casos de confusió entre ambdós casos:

The pervasive confusions of the case forms in 7th and 8th century eliminate any such continued differentiation. Generally, however, the same confusion did not take place for the 3rd person non-reflexives. Even Iberoromance levelling is a single language

phenomenon (*leísmo* and related deviations in spanish) wich really developed only in the advanced Romance period.

(Wanner 1987:87)

Pel que fa a la resta de formes, les formes d'acusatiu i datiu dels demostratius (*illu, illa, illi*, etc) constitueixen la base etimològica dels pronoms clítics romànics (vegeu taula III), exceptuant la forma *illorum*, de cas genitiu, que ha donat lloc als clítics datius del plural del francès *leur*, de l'italià *loro* i del català antic *lu(r)s*.

TAULA III

	III sng masc	III sng fem	III pl masc	III pl fem
AC	illum > lo	illam > la	illos > lo, les	illas > las, les
DAT	illi > li illui > lui	illei > lei	illis > lis, les illorum > loro	

Un cop recollides les formes de les quals deriven els clítics pronominals romànics, volem incidir breument en l'estret lligam entre els clítics d'acusatiu i els articles:

Taula IV

		m/sg	Fem/sg	m/pl	Fem/pl
Francès	article	<i>le</i>	<i>la</i>	<i>les</i>	<i>les</i>
	clític AC	<i>le</i>	<i>la</i>	<i>les</i>	<i>les</i>
Portuguès	article	<i>o</i>	<i>a</i>	<i>os</i>	<i>as</i>
	clític AC	<i>o</i>	<i>a</i>	<i>os</i>	<i>as</i>
Català¹¹	article	<i>el</i>	<i>la</i>	<i>els</i>	<i>les</i>
	clític AC	<i>el</i>	<i>la</i>	<i>els</i>	<i>les</i>

(Fischer 2002:25)

¹¹ Hem tingut en compte només les formes del català estàndard

Les formes recollides a la taula IV mostren que el francès, el portuguès i el català són llengües que palesen d'una manera transparent la relació existent entre els clítics d'acusatiu de tercera persona i els articles, com a conseqüència de les formes de les quals deriven: el pronom/demostratiu adjectiu *ille*.

Fischer (2002:25), d'acord amb Vincent (1997), exposa la possible relació entre el desenvolupament dels articles i dels clítics romànics amb la pèrdua gradual del sistema de casos llatins:

Traditionally, the loss of *ille*'s original deictic function is seen as the starting point from which the clitic systems of the modern Romance languages derived. However, this by itself does not explain why clitics emerged at all or why clitics were even needed [...] the rise of the article system and the rise of the clitic system can be related to the loss of case inflection.

5. Anàlisi

En aquest apartat es presenten, d'una banda, els resultats de la recerca de formes datives i acusatives en català i, de l'altra, les corresponents al portuguès, castellà, francès, sard, italià estàndard, romanès i les següents varietats d'Itàlia: Arce, Bari i Otranto, Jacurso, napolità i vènet.

5.1 Català

En primer lloc, hem recollit les dades extrets dels corpus medieval i modern (fins al segle XIX). En segon lloc, analitzem el català estàndard i col·loquial¹² i, finalment, les següents varietats: mallorquina, valenciana estàndard i la corresponent a la Vila Joiosa.

5.1.1 Català medieval (XII-XV)

TAULA V

				<i>Datiu</i> <i>pl</i>		<i>Acusatiu</i> <i>neutre</i>
				<i>los/lur/lus/</i>	<i>li</i>	<i>ho</i>
<i>Acusatiu</i>	M	SNG	lo	-lo-los	-lo-li	
				-lo 'ls	lo li	
				lo 'ls	l·li	
					-l'i	
	F	PL	lo/lu/lus	-los -los	lo y	
				los los	-los-li	
<i>Acusatiu</i>	M	SNG	la	·ls los	·ls li	
					los hi	
					·ls hi	
	F	PL	les	-la 'ls	-la -li	
				la 'ls	la li	
<i>Acusatiu</i>	M	SNG	la	-les-lur	les-li	
				les los	les li	
				les lus	les-hi	
	F	PL	les			

¹² Som conscients, d'una banda, que aquestes formes s'estan estenent a altres dialectes, i de l'altra, que no són les úniques del català central.

<i>Datiu</i>	-	SNG	li			-li-ho -li-o li ho li o li u
		PL	los ·ls lur			-los-ho ·ls-ho los ho lur ho ·ls ho ls·hi

La taula V recull les formes trobades en el corpus medieval analitzat. A partir de les dades resultants, es poden constatar els següents aspectes:

- El català medieval seguia l'ordre AC+DAT, que, actualment, només es conserva a Mallorca, per bé que, actualment, el seu ús no és generalitzat.
- En les combinacions d'acusatiu i datiu de tercera persona hi ha una gran variabilitat de formes:
 - ac masc sng + dat sng: -lo-li, lo li, ·l li, -l'i, lo y
 - ac masc sng + dat pl: -lo-los, -lo'ls, lo'ls
 - ac masc pl + dat sng: -los-li, ·ls li, los hi, ·ls hi
 - ac masc pl + dat pl: -los-los, los los, ·ls los
 - ac fem sng + dat sng: -la-li, la li
 - ac fem sng + dat pl: -la'ls, la'ls
 - ac fem pl + dat sng: les-li, les li, les-hi
 - ac fem pl + dat pl: -les-lur, les los, les lus
- En un mateix text, es poden trobar solucions diferents per a una mateixa combinació, com palesen els següents exemples, en què de la combinació entre acusatiu i datiu singulars (*lo+li*) en posició enclítica, en resulten dues combinacions diferents:

- *E sobre açò envià'ns altra vegada missatge lo rey de Maylorques que li enviàssem Don Nuno, e parlaria ab él. E nós enviam-l'i.* (Llibre dels fets: 76.3 p.88)
 - *E demanà'ns .I. penó nostre, per tal que, si venien sos missatgers a la ost, que non los faessen mal los nostres, e donam-lo-li de bon grat.* (Llibre dels fets: 71. 20-21)
- d) Podia utilitzar-se la forma /lzi/ en contextos en què almenys un dels dos elements era plural, tot i que també predominaven les combinacions amb formes transparents, tal com palesen els següents exemples extrets del corpus analitzat:
- *E éls dixerén que sí faéssem, que aquella esmena que nós faríem a él seria molta a él e poca a nós, e que li donàssem .XX. mília morabatins. E nós tiram en açò, que no·ls li devíem dar* (XIII. Llibre dels fets: 24.7, 29,)
 - *Com lo dit en Jacme demanàs a aquella din[n]ers que li devia que·ls li donàs, dix e appellà a aquell «bacallar, juheuaz d'àvol natura»* (“Denunciacions i demandes criminals núm. De sèrie: 36. Any 1321” dins de *Clams i crims en la València medieval*: 259)
- e) Ja es troben alguns casos en què la forma dativa /lzi/ podia aparèixer representada a través del morf /i/ en els contextos en els quals no formava part d'un grup clític:
- *Que ja no sabem que·ls hi respongam, no contrastant que·ls hajam dit que ja n'havem escrit diverses vegades a vosaltres* (“Interessos comercials de València i política reial” 27 d'abril 1381 dins d'*Epistolari de la València medieval*, p.138)

Tot i que en aquest mateix text es pot observar que conviuen les dues formes: *·ls hi* i *·ls*.

Ara bé, cal tenir en compte que en català medieval hi havia diverses formes clíiques per representar el datiu plural, a banda de /l+z+i/: *los, lor, lur, lurs, lus* i *lis* (aquesta darrera idèntica a l'emprada pel sard). En les combinacions entre acusatiu singular o plural i datiu plural, tal com recollit anteriorment, hem pogut constatar que hi ha una gran variabilitat de formes:

- *E, quan foren feytes les cartes, faem-les-lur donar e empresen ab ells que al matí nos rendessen lo castell* (XIII. Llibre dels fets: 314.16-18, 249)

- *E tinguem-los tant axí entrò que foren venguts En Guillem de Muntcada e·N Ramon e el comte d'Ampúries e aquels de son liynatge, e dixem-los: «Veus aquí los servents que us he aturats, que se n'anaven» E éls dixeren: «Havets-ho feyt fort bé». E liuram-**los-los**, e anaren-se'n ab éls (XIII. Llibre dels fets: 63.21-26)*

f) És interessant de parar esment a les següents combinacions:

lo li / ·l li

En els contextos en què el grup clític en proclisi se situava darrere d'un element acabat en vocal la forma utilitzada és *·l li*, com és el cas de *a*, de manera que, a partir d'una haplologia, la forma resultant [li] faria que el complement directe no fos percebut:

- a) *Dix, emperò, ell, testimoni, que **no·l li** veé possehir salu per VI anys*
 (“Testimonis. núm. de sèrie: 18. anys 1315-1316” dins de *Clams i crims en la València medieval*)

Seguint la proposta de Bonet (§4.3), es pot explicar aquesta forma des del terreny de la morfologia. [li] seria el resultat de «merger of two sequential homophonous affixes into a single morph» (*affix haplology*) (Menn & MacWhinney 1984:521)

5.1.2 Català modern (XVI-XIX)¹³

Taula VI

				<i>Datiu</i>		<i>Acusatiu neutre</i>
				<i>PL</i>	<i>SNG</i>	
				<i>los/els hi/los hi/els hi</i>	<i>li</i>	<i>ho</i>
<i>Acusatiu</i>	M	SNG	<i>lo</i> <i>el</i>	<i>els hi</i> <i>los hi</i> <i>‘ls las</i>	<i>lo y</i> <i>-lo-hi</i>	
		PL	<i>los</i> <i>els</i>		<i>los y</i> <i>los hi</i> <i>-los-hi</i> <i>·ls y</i> <i>·ls hi</i>	
	F	SNG	<i>la</i>	<i>els hi</i>	<i>l’hi</i> <i>la hi</i>	<i>la hi</i> <i>l’hi</i>
		PL	<i>les</i>	<i>·ls les</i>	<i>les y</i>	
	-	SNG	<i>li</i>		<i>les hi</i>	<i>lo y</i> <i>lo hi</i> <i>l’hi</i>
		PL	<i>los</i> <i>los hi</i> <i>·ls</i> <i>els hi</i>			<i>-los-ho</i> <i>‘ls-ho</i> <i>los ho</i> <i>·ls ho</i> <i>ls·hi</i>
<i>Datiu</i>						

¹³ Englobem en la nostra anàlisi del català modern el segle XIX, tot i ser considerat català contemporani.

La taula VI és un recull de les formes trobades en el corpus de català modern que hem analitzat. A partir de les dades resultants, hem pogut constatar les següents qüestions:

- a) El canvi més significatiu respecte del català medieval, tal com indica Casanova (1988:58), és el canvi d'ordre, que s'inverteix entre mitjan s.XVI i mitjan s.XVII (exceptuant Mallorca, que manté l'ordre antic, per bé que, en l'actualitat, està en retrocés): AC+DAT > DAT+AC
- b) La desaparició de les formes medievals *lo li*, *la li*, *los los*, etc. Els textos analitzats presenten, generalment, en els grups de clítics constituïts per datiu i acusatiu, la forma *hi*. A banda, es manté l'ordre medieval en les combinacions de tercera persona en què el datiu és representat per l'element *hi*: *lo y*, *lo hi*, *l'hi*, *la hi*, *les hi*, *les y*.
- c) La forma /l+z+i/ fent la funció de datiu plural ja apareix en diversos textos (ja la trobàvem en textos de català medieval, per bé que constituïen casos aïllats):

- *Un altre dia 'ls hi escriuré mes despay y 'ls hi contaré tot lo peix prudent d' aquet territori (Un tros de paper, número 7, 2 de juliol del 1865)*

En alguns casos conviu amb la variable històrica, això és, la forma plena *los hi*:

- *Ab uns senyors que ahí van passar y que 's dirigeixen cap á Ribas á péndrer las aguas, los hi vaig explicar totas aquestas cosas del xicot (Un tros de paper, número 6, 25 de juny del 1865)*

Tanmateix, en un mateix text pot aparèixer també la forma dativa plural sense el morf /i/:

- *y baix la nostre responsabilitat, los asseure que... !riurán! (Un tros de paper número 6, 25 de juny del 1865)*

En els grups conformatos per un clíctic d'acusatiu neutre i un de datiu plural, hem pogut comprovar que en alguns casos es manté la combinació *los ho*:

- Jordi: [...] Als altres, **los** dihuen lladres, **los ho** diuen, mes no ho són. (*El Ferrer de Tall*)

En la combinació de datiu singular i acusatiu neutre, hi ha casos en què l'element acusatiu és elidit:

- Rosa: Sí, sí, vaja... avuy mateix **li** dich y qu'acabi tot (*El Ferrer de Tall*)

5.1.3 Català Contemporani

Després d'haver analitzat les formes clíiques de datiu i acusatiu en el català medieval i modern, parem esment a les corresponents al català estàndard i col·loquial (formes més esteses):

5.1.3.1 Català estàndard

Taula VII

			ACUSATIU			
			SNG		PL	
			M	F	M	F
			<i>el</i>	<i>la</i>	<i>els</i>	<i>les</i>
DATIU	SNG	<i>li</i>	<i>l'hi</i>	<i>la hi</i>	<i>els hi</i>	<i>les hi</i>
	PL	<i>els</i>	<i>els el</i>	<i>els la</i>	<i>els els</i>	<i>els les</i>

- I) Formes bàsiques: el català, com la gran majoria de llengües romàniques, presenta marca de gènere en l'acusatiu però no en el datiu.
- II) Combinacions: en el cas de les combinacions en què el datiu és singular, l'element emprat és /i/. La resta donen lloc a formes transparents, que coincideixen amb les valencianes.

5.1.4 Català col·loquial (formes més esteses)

Taula VIII

			ACUSATIU			
			SNG		PL	
			M	F	M	F
			<i>el</i>	<i>la</i>	<i>els</i>	<i>les</i>
DATIU	SNG	<i>li</i>	<i>l'hi</i>	<i>l'hi</i>	<i>els hi</i>	<i>els hi</i>
	PL	<i>els hi</i>	<i>els hi</i>	<i>els hi</i>	<i>els hi</i>	<i>els hi</i>

- I) Formes bàsiques: *els hi* és la forma emprada per al datiu plural, de manera que en aquesta varietat, les formes d'acusatiu masculí plural i datiu plural no són idèntiques fonològicament /l+z/ /l+z+i/
- II) Combinacions: en el cas de les combinacions de datiu i acusatiu en què hi ha un datiu singular, l'element emprat és /i/. En la resta de combinacions s'utilitza la forma opaca *els hi*.

5.1.5 Mallorquí

Recollim, a continuació, les formes i combinacions de datiu i acusatiu de Mallorca a partir de les dades extretes de Bonet (1993:89-90): **Taula IX**

			ACUSATIU			
			SNG		PL	
			M	F	M	F
			<i>el</i>	<i>la</i>	<i>els</i>	<i>les</i>
DATIU	SNG	<i>li</i>	/li/	/li/	/lzi/	/lzi/
	PL	<i>els</i>	/lzo/	/lzo/	/lzo/	/lzo/

- I) Formes bàsiques: les formes de datiu *li* i *els* i acusatiu són coincidents amb les de la resta del català.
- II) Combinacions:
- En aquesta varietat, l'ordre és AC+DAT —encara que, actualment, estigui en retrocés.
 - Pel que fa a les combinacions entre datiu singular i acusatiu singular i plural, les formes resultants són opaques i idèntiques a les del català estàndard i col·loquial.
 - Ara bé, és en les combinacions de datiu plural on el mallorquí presenta una forma que, per bé que també opaca, és diferent de la resta del català: /l+z+o/

La solució adoptada pel mallorquí és interessant des del punt de vista teòric perquè difereix del que prediuen Boeckx i Martín: no és el locatiu el que emergeix, sinó la forma /o/, pertanyent a l'acusatiu neutre *ho*. En aquests contextos, Bonet (1993:91) postula que l'ordre superficial és datiu i acusatiu, de manera que la forma del datiu es manté transparent /l+z/ i l'acusativa, independentment del gènere i nombre de l'antecedent, superficialment, adopta la forma de l'acusatiu neutre /o/.

5.1.6 València

Seguidament, reunim les formes i combinacions de datiu i acusatiu pròpies de la varietat valenciana. En primer lloc, les corresponents a l'estàndard i a altres varietats i, en darrer lloc, dos sistemes diferents corresponents a la Vila Joiosa.

5.1.6.1 València estàndard

Taula X

			ACUSATIU			
			SNG		PL	
			M	F	M	F
			<i>el</i>	<i>la</i>	<i>els</i>	<i>les</i>
DATIU	SNG	<i>li</i>	<i>li'l</i>	<i>li la</i>	<i>li'ls</i>	<i>li les</i>
	PL	<i>els</i>	<i>els el</i>	<i>els la</i>	<i>els els</i>	<i>els les</i>

- I) Formes bàsiques: no presenten cap diferència respecte del català estàndard (*li* i *els*).
- II) Combinacions:
 - Manté un ordre fix (DAT+AC).
 - En les combinacions d'acusatiu i datiu les formes resultants són totes transparents.

5.1.6.2 Vila Joiosa

Les dades pertanyents a aquesta localitat (Jiménez Martínez 1997) palesen la gran variabilitat quant als clítics i les combinacions resultants.

Taula XI

			ACUSATIU			
			SNG		PL	
			M	F	M	F
			<i>el</i>	<i>la</i>	<i>els</i>	<i>les</i>
DATIU	SNG	<i>li</i>	[liw]	[liw]	[liws]	[liws]
	PL	<i>els</i>	[liws]	[liws]	[liws]	[liws]
			[e(l)zo]	[e(l)zo]	[e(l)zo]	[e(l)zo]

- I) Formes bàsiques: coincidents amb la resta de les varietats tant del valencià com del conjunt del català.
- II) Combinacions: les formes corresponents a les combinacions de datiu i acusatiu són sincrètiques, [liw] per al singular i per al plural el doblet [liws]/[e(l)zo], aquesta darrera és similar a l'emprada en mallorquí (§5.1.5). Seguint l'anàlisi efectuada per Jiménez i Martínez (1997:367), podem postular que en les seqüències en què apareix el datiu plural, el canvi constitueix en la substitució del morf de tercera persona de l'acusatiu /l/ pel morf corresponent a l'acusatiu neutre /w/-/o/, de manera que la marca de gènere desapareix —atesa la incompatibilitat amb l'especificació [neutre] del pronom ho— a diferència de la marca de plural, que, en cas que hi sigui, s'adjunta a la dreta de l'acusatiu neutre. Ara bé, en els contextos en què es combinen el datiu plural i l'acusatiu plural, la marca de plural només es projecta una vegada: bé sigui la corresponent al datiu, així, la forma resultant serà [e(l)zo], bé sigui la pertanyent a l'acusatiu; en aquest darrer cas la forma que emergirà serà [liws].

En definitiva, les dades obtingudes de l'anàlisi d'aquestes varietats palesen que hi ha una gran varietat dialectal pel que fa a les formes resultants de la combinació entre un clític acusatiu i un datiu de tercera persona.

Si observem els patrons que segueix cadascuna de les varietats analitzades, podem constatar que no totes presenten un sistema que pugui servir d'exemple per il·lustrar la tesi defensada per Boeckx i Martín, com les formes transparents utilitzades en el valencià estàndard i altres varietats valencianes o la forma /lzo/ emprada a Vila Joiosa i a Mallorca.

5.1 Altres llengües romàniques

TAULA XII

		ACUSATIU						DATIU					
		I	II	III	IV	V	VI	I	II	III	IV	V	VI
PORTUGUÈS	M	me	te	o	nos	vos	os	me	te	lhe	nos	vos	lhes
	F			a			as						
CASTELLÀ	M	me	te	lo	nos	vos	los	me	te	le	nos	vos	les
	F			la			las						
CATALÀ	M	em	et	el	ens	us	els	em	et	li	ens	us	els
	F			la			les						
FRANCÈS	M	me	te	le	nous	vous	les	me	te	lui	nous	vous	leur
	F			la									
SARD	M	mi	ti	lu	nos	bos	los	mi	ti	li	nos	os	lis
	F			la			las						
ITALIÀ	M			lo			li			gli			
	F	mi	ti	la	ci	vi	le	mi	ti	le	ci	vi	loro
ROMANÈS	M			îl			îi						
	F	mă	te	o	ne	vă	le	îmi	îți	îi	ne	vă	le

A la taula XII hi ha recollides les formes datives i acusatives de les següents llengües: castellà, català, francès, portuguès, italià estàndard, romanès i sard¹⁴. No s'han tingut en compte les variants contextuals.

Si observem les formes clíiques de cada llengua, podem indicar les següents característiques:

- a) Hi ha un sincretisme entre els clíics de I i II, exceptuant el romanès, que té una forma per al datiu i una forma per a l'acusatiu. En plural, però, l'acusatiu i el datiu comparteixen les mateixes formes.
- b) La tercera persona, en canvi, sí té formes diferenciades de datiu i acusatiu.
- c) Pel que fa a les formes de datiu singular de III persona:
 - El portuguès i el castellà tenen formes similars *lhe*, *le*. El plural afegeix el morf de plural /z/
 - El català i el sard comparteixen la mateixa forma *li* (cal destacar que en francès medieval i en italià antic també s'emprava aquesta forma). El sard afegeix el morf de plural /z/ la forma resultant és *lis*, a diferència de la forma corresponent al català col·loquial, en què la /z/ s'insereix entre els dos morfs que constitueixen el datiu singular: /l+z+i/
 - Les formes datives de plural del francès i de l'italià són similars; totes dues procedeixen del pronom demostratiu de datiu plural llatí *illorum* (també en el català medieval §5.1.1) El datiu plural de l'italià (*loro*) pot també emprar-se com a pronom fort, aquest fet el diferencia de la resta de clíics.
- d) L'acusatiu té marca de gènere en totes les llengües; per contra, el datiu només en el cas de l'italià estàndard.

A continuació, efectuem una anàlisi de les formes i combinacions de datiu i acusatiu de cadascuna d'aquestes llengües. A més a més, incloem les següents varietats itàliques: vènet, napolità i les varietats parlades a Arce (Laci), Bari i Otranto (Apúlia) i Jacurso (Calàbria).

¹⁴ Som conscients que, en el cas del sard, no s'ha establert encara un únic estàndard, de manera que seguim la proposta de Jones, Michael Allan (2003)

5.2.1 Portuguès

Taula XIII

			ACUSATIU			
			SNG		PL	
			M	F	M	F
			<i>o</i>	<i>a</i>	<i>os</i>	<i>as</i>
DATIU	SNG	<i>lhe</i>	<i>lho</i>	<i>lha</i>	<i>lhos</i>	<i>lhas</i>
		<i>lhes</i>	<i>lho</i>	<i>lha</i>	<i>lhos</i>	<i>lhas</i>

- I) Formes bàsiques: *lhe* + s és la forma corresponent al datiu.
- II) Combinacions:
- L'ordre que segueix el portuguès és DAT+AC, per bé que dona lloc a formes opaques.
 - En la combinació dels clítics acusatiu i datius de tercera persona el portuguès presenta formes opaques formades a partir de la fusió de totes dues formes (*portmanteau*).

5.2.2 Castellà

Taula XIV

			ACUSATIU			
			SNG		PL	
			M	F	M	F
			<i>lo</i>	<i>la</i>	<i>los</i>	<i>las</i>
DATIU	SNG	<i>le</i>	<i>se lo</i>	<i>se la</i>	<i>se los</i>	<i>se las</i>
		<i>les</i>	<i>se lo</i>	<i>se la</i>	<i>se los</i>	<i>se las</i>

- I) Formes bàsiques: la forma de datiu és *le*+s.
- II) Combinacions:
- El castellà també segueix l'ordre DAT+AC.

- En castellà les formes resultants de les combinacions de tercera persona de datiu i acusatiu no són transparents. El datiu és reemplaçat sistemàticament per *se*, fenomen denominat *se espurios* (Perlmutter 1970). Heggie i Ordóñez (2005: 25-26) postulen que en el cas de les llengües que no tenen clític locatiu, com el castellà, empren el reflexiu en els contextos en què coocorren dos clítics amb el tret de tercera persona.

Val a dir que en castellà medieval no s'aplicava cap restricció, de manera que permetia seqüències com: *le lo*, *le las*, etc.

5.2.3 Francès

Taula XV

			ACUSATIU		
			SNG		PL
			M	F	M
			<i>le</i>	<i>la</i>	<i>les</i>
DATIU	SNG	<i>lui</i>	<i>le lui</i>	<i>la lui</i>	<i>les lui</i>
	PL	<i>leur</i>	<i>le leur</i>	<i>la leur</i>	<i>les leur</i>

- I) Formes bàsiques: en francès el datiu singular té una única forma (*lui*), de la mateixa manera que en plural (*leur*).

Ara bé, cal assenyalar que a una gran part de França, Suïssa i el Canadà, en la llengua col·loquial és habitual emprar *y* en comptes de *lui*, com l'exemple recollit per Grevisse (1986:1010):

Tu viens? J'y dis [=lui dis-je] (Giono, *Un de Baumugnes*, II)

- II) Combinacions:

- El francès segueix l'ordre AC+DAT
- Pel que fa a les combinacions entre acusatiu i datiu, les formes resultants són, en principi, transparents, tal com mostra la taula.

- En alguns casos, pot ser que l'acusatiu s'elideixi, com succeeix als exemples *a*, *b* i *c* analitzats per Boeckx i Martín. Sostenen que la inacceptabilitat de *c* es deu al fet que el datiu no es pot ometre mai, contràriament al que succeeix en el cas de l'acusatiu, atès que, d'acord amb la tesi que postulen, el datiu conté l'acusatiu en la seva estructura i, per tant, encara que s'elideixi l'acusatiu, la informació no es perd.

a) *Donne-le-moi*

b) *Donne-moi*

c) **Donne-le*

Tanmateix, el fenomen pot ser enfocat des d'una perspectiva diferent, a través d'un plantejament fonètic:

Par un phénomène d'haplologie, certains pronoms disparaissent d'une manière formelle, sans que pourtant le "signifié" dont ils sont porteurs soit absent de la communication.

Dans la langue parlée, *le*, *la*, *les* s'effacent très souvent devant *lui*, *leur*. Ce phénomène apparaît parfois par écrit, même en dehors de la reproduction de conversations courantes.

(*Le Bon usage* ed.1988: 1009)

Un altre aspecte que cal destacar és el fet que, mentre que el català, en les combinacions de datiu i locatiu, dona lloc a formes opaques, el francès pot donar seqüències transparents:

Certains linguistes considèrent qu'il y a incompatibilité entre un pronom datif et *y*. Ce jugement paraît **arbitraire à beaucoup de locuteurs**, qui ne trouvent rien d'anormal dans des phrases comme:

- Ils entrèrent dans une auberge, on **LEUR Y** donna à souper (DE COSTER, Ulenspiegel, III, 19)

(*Le Bon usage* ed.1988:1012)

Aquest fet és important si tenim en compte què prediu la tesi de Boeckx i Martín: el datiu està format de locatiu i acusatiu. Aquest exemple, precisament, mostra tots dos casos separats amb formes especialitzades (*leur-dat + y-loc*).

Heggie i Ordóñez (2005: 12f.) recullen un altre exemple en què també coocorren els clítics de datiu i locatiu:

Il le lui y a donné

5.2.4 Sard¹⁵

I) Formes bàsiques: el sard té com a formes bàsiques de datiu *li* per al singular i *lis* per al plural. El dialecte parlat al Sarroch té unes altres formes, que seran analitzades més endavant.

II) Combinacions: pel que fa a les combinacions, en el sard, depenent de la varietat, s'adopta una solució o una altra:

- En la **gran majoria de varietats**, quan es combinen l'acusatiu i datiu de tercera persona, emergeix el clític locatiu *bi* en el lloc del datiu, com succeeix en les varietats de **logudorès-nuorès**:

Nende.bi.lu appo fattu un ibbagliu

Nanne.bi.lu appo fattu unu irbagliu

Nende.bi.lu appo isbagliadu

- El dialecte parlat al **Sarroch** (Càller) presenta les diferents formes recollides a la taula XVI:

Taula XVI

	sng	pl
AC	<i>ddu/dda</i>	<i>ddus/ddas</i>
DAT	<i>ddi</i>	
Partitiu	<i>ndi</i>	
Locatiu	<i>(n)ci</i>	

- I) Formes bàsiques: les formes corresponents a l'acusatiu i al datiu deriven del partitiu *(i)nde.

¹⁵ Com ja hem indicat, atès que no s'ha aplicat una normativa en el cas del sard, hem adoptat la proposta de Jones, Michael Allan (2003). Les dades corresponents als diferents dialectes del sard analitzats en aquest treball estan extretes de Jones (2003) i Pescarini (2011)

- II) Combinacions: en els grups de clítics, el datiu adopta la forma del reflexiu, de la mateixa manera que succeeix en castellà:

ddi + *ddu* → *si ddu* (en comptes de la forma transparent
3a dat **3a ac** **ddi ddu*, que esperaríem trobar)

- Algunes varietats, com per exemple la del **Nuoro**, presenten una única forma composta de datiu i acusatiu, tal com es pot observar a la taula XVII:

Taula XVII

			ACUSATIU			
			SNG		PL	
			M	F	M	F
			<i>lo</i>	<i>la</i>	<i>los</i>	<i>las</i>
DATIU	SNG	<i>li</i>	<i>liu</i>	<i>lia</i>	<i>lius</i>	<i>lias</i>
	PL	<i>lis</i>	<i>liu</i>	<i>lia</i>	<i>lius</i>	<i>lias</i>

5.2.5 Varietats itàliques

5.2.5.1 Italià estàndard

Taula XVIII

				ACUSATIU			
				SNG		PL	
				M	F	M	F
				<i>lo</i>	<i>la</i>	<i>li</i>	<i>le</i>
DATIU	SNG	M	<i>gli</i>	<i>glielo</i>	<i>gliela</i>	<i>glieli</i>	<i>gliele</i>
		F	<i>le</i>	<i>glielo</i>	<i>gliela</i>	<i>glieli</i>	<i>gliele</i>
	PL		<i>loro/gli</i>	<i>loro lo</i>	<i>loro la</i>	<i>loro li</i>	<i>loro le</i>

- I) Formes bàsiques: en italià, el datiu singular té una forma per al masculí *gli* i una altra per al femení *le*:

- a) *A Carlo, ieri, gli ho dato un libro*
b) *A Maria, spesso, le mando una lettera*

Tot i que en la parla col·loquial, pot usar-se també *gli* per al femení.

El datiu en italià pot substituir un SP complement de lloc amb la preposició *a*, si el referent del SN intern a l'SP de lloc és [+animat] i alhora l'SP sigui precedit de les següents preposicions: *addosso*, *appresso*, *contro*, *dietro*, etc.

A Maria, Carlo le corse dietro

A Carla, Aldo le si mise davanti

(Renzi 1988:558)

- II) Combinacions:

- L'ordre seguit és DAT+AC
- En els grups de clítics, la forma de datiu femení *le* és substituïda per l'al·lomorf /gli/. De la mateixa manera, la forma del plural *loro* és reemplaçada, sovint, en el llenguatge col·loquial, per *gli*.
- A banda, caldria indicar que hi ha casos en què s'insereix l'element locatiu en lloc del datiu:

In ultimo si può notare che in alcune parlate regionali sia meridionali che settentrionali è presente un uso del pronome clítico locativo come corrispondente al pronome clítico dativo di III pers.sing. complemento indiretto:

A Mario, ce l'ho detto ieri

A Carla, ce l'ho dato ieri

(RENZI, Lorenzo 1988:562)

Malgrat que la tendència sigui utilitzar la forma locativa, la combinació de datiu i acusatiu també pot donar com a formes resultants les recollides a la taula XVIII, amb el manteniment de l'acusatiu i el datiu.

5.2.5.2 Arce (Laci)

Taula XIX

	sng	pl
AC	<i>glie/la</i>	<i>llie/le</i>
DAT	<i>glie</i>	
Partitiu	<i>ne</i>	
Locatiu	<i>ce</i>	

- I) Formes bàsiques: en aquesta varietat hi ha un sincretisme entre les formes acusatives i datives, tal com es pot observar a la taula XIX:
- II) Combinacions: a l'hora de combinar acusatiu i datiu (*glie* + *glie*) la forma que emergirà en lloc del datiu serà la corresponent al locatiu:

glie + *glie* → *ce glie*

dat ac

5.2.5.3 Bari i Otranto (Apúlia)

Les varietats de Bari i Otranto mostren un sincretisme entre el locatiu, l'acusatiu plural de primera persona i el datiu de tercera persona:

- En el cas de Bari, la forma emprada en els tres casos és *nǵə*
- En el cas d'Otranto, la forma corresponent és: *nde*

5.2.5.4 Jacurso (Calàbria)

Aquesta varietat en els contextos en què es combinen acusatiu i datiu de tercera persona, contràriament al que succeeix majoritàriament, la forma elidida és la corresponent al datiu:

(li) *lu/la/li* ['ðurɲu]

Rizzi (2004: 232c)

DAT AC

Aquesta solució no només es troba en el cas de la varietat de Jacurso:

We begin by considering the case of mutual exclusion, with survival of the accusative only. This situation is found in a number of dialects of Apulia, Lucania and Calabria including Iacurso.

It is particularly useful to compare the two dialects of Iacurso and Mascioni, which appear to make specular choices: Iacurso simplifies the cluster of dative and accusative to the accusative, while Mascioni simplifies it to the dative.

Rizzi (2004:243)

5.2.5.5 Napolità

Taula XX

	sng	pl
AC	<i>o/a</i>	<i>e</i>
DAT	<i>le-la</i>	<i>le-lloro</i>
Partitiu	<i>ne</i>	
Locatiu	<i>ce</i>	

- I) Formes bàsiques: en la varietat parlada a Nàpols, el datiu té dues formes per al singular (*le-la*) i per al plural (*le, lloro*), diferenciades del clític locatiu (*ce*).
- II) Combinacions: en els grups de clítics, no només en els casos en què un dels elements és un datiu, la forma que emergeix és la corresponent al locatiu:

**le + o → nce lo*

Dat ac

**le + ne → nce ne*

Dat part.

**se + se → nce se*

Refl. Imp.

5.2.5.6 Vènet

Taula XXI

	sng	pl
AC	<i>o/a</i>	<i>i/e</i>
DAT	<i>ghe</i>	
Partitiu	<i>ne</i>	
Locatiu	<i>ghe</i>	

En aquesta varietat hi ha un sincretisme entre el datiu i el locatiu representats, ambdós, per la partícula *ghe*.

5.2.6 Romanès

Taula XXII

ACUSATIU						
SNG				PL		
M	F	M	F	M	F	
<i>îl</i>	<i>o</i>	<i>îi</i>	<i>le</i>			
DATIU	sng	<i>îi</i>	<i>i-l</i>	<i>i-o</i>	<i>i-i</i>	<i>i le</i>
	pl	<i>le</i>	<i>li-l</i>	<i>le-o</i>	<i>li-i</i>	<i>li le</i>

I) Formes bàsiques: el datiu en romanès té per al singular *îi* (que coincideix amb la forma emprada en acusatiu plural, tot i que constitueixen dues entrades lèxiques diferents) i per al plural *le*.

II) Combinacions:

- *Li* és la forma especial que adopta el datiu plural quan es combina amb un altre clític. Tanmateix, en els contextos en què hi ha un acusatiu femení singular de tercera persona, la forma que emergeix és (*le*).¹⁶
- L'ordre és el que segueixen la gran majoria de les llengües romàniques: DAT+AC:

1) *I* *l-* *am prezentat.*

3 DAT.SG 3 ACC.SG

Jo l'hi he prezentat

2) *Li* *l-* *am prezentat.*

3 DAT.PL 3ACC SNG

Jo els hi vaig presentar

Val a dir que la combinació de 2 és idèntica al valencià.

Oana Ciucivara (2009) assenyala que el romanès, a diferència de la resta de llengües romàniques, té una marca de cas genitiu-datiu: *-i copilulu-i* (nen). I relaciona aquest fet amb el manteniment del clític datiu, quan es combina amb acusatiu, contràriament al que succeeix en castellà:

The Romanian facts contrast sharply with the behavior of, say, Spanish clitic combinations of two 3rd person clitics, which are subject to the spurious SE rule: the dative clitic needs changes from *le* into *se*. Romanian, unlike other Romance languages, has a visible case morpheme on the dative clitic. Although Spanish does have different forms for dative and accusative 3rd person clitics, it does not have actual suffixal dative morphology, which might be one of the triggers for the spurious SE rule.

(Ciucivara 2009: 61)

¹⁶ En romanès el datiu presenta unes formes especials *li, ni, vi* emprades en aquells contextos en què el clític datiu es combina amb un altre clític pronominal. Per a una anàlisi detallada vegeu Monachesi (1998:106)

5.2 Conclusions

Un cop analitzades les formes i combinacions dels clítics de datiu i acusatiu de les llengües romàniques, podem assenyalar les següents qüestions:

- a) En general, cada llengua adopta diferents solucions a l'hora de combinar els clítics de tercera persona de datiu i acusatiu. Fins i tot, s'adopten diverses solucions en una mateixa llengua i, fins, en una mateixa varietat, com és el cas de Vila Joiosa (en què hi ha dues formes possibles per a les combinacions amb datiu plural; vegeu taula XI)
- El valencià estàndard, el francès i l'italià estàndard (en les combinacions de datiu plural) donen lloc a formes transparents. El romanès també, tot i que la forma de datiu plural *le* és substituïda per *li* en quasi tots els contextos en què es combina amb l'acusatiu.
 - En la resta de casos hi ha opacitat.
 - En la gran majoria de casos, el datiu és reemplaçat per una forma idèntica a la corresponent al clític locatiu (e.g. català col·loquial, registres col·loquials d'algunes varietats itàliques). Aquests exemples poden il·lustrar la tesi de Boeckx i Martín.
 - Tanmateix, no sempre se segueix aquesta solució. En algunes varietats del sard, s'insereix el clític reflexiu en el lloc del datiu. El mateix succeeix en algunes llengües que no tenen locatiu, com és el cas del castellà.
 - Hi ha casos en què la forma resultant és una amalgama d'acusatiu i datiu (e.g. portuguès, italià estàndard i alguns dialectes del sard).
 - En la varietat mallorquina i en el parlar de Vila Joiosa hi ha la forma /lzo/, en què, contràriament als exemples analitzats per Boeckx i Martín, no emergeix l'element locatiu /i/, sinó el pertanyent a l'acusatiu neutre /o/. Seguint l'anàlisi de Bonet 1993, la forma de datiu seria transparent

/l+z/ i l'acusatiu adoptaria la forma de l'acusatiu neutre /o/, independentment del nombre i del gènere de l'antecedent.¹⁷

- En el parlar de Vila Joiosa també pot utilitzar-se la forma opaca [liws] a totes les combinacions en què almenys un dels dos clítics és [+pl] .
- Boeckx i Martín exposen que la pronúncia [li], fruit de la combinació d'acusatiu i datiu de tercera persona singular, és deguda al fet que el datiu conté l'acusatiu i, per tant, la informació semàntica de l'acusatiu no es perd. Aquest cas, però, pot ser explicat per haplologia, com hem indicat en el cas del català medieval (§5.1.1) i del francès (§5.2.3)

b) A banda de constatar que no hi ha un patró comú que s'apliqui sistemàticament a l'hora de combinar els clítics d'acusatiu i datiu, volem destacar els dos següents aspectes:

- 1) En el cas del napolità, el locatiu no només emergeix en el lloc del datiu, quan es combina amb acusatiu, sinó que també apareix en altres contextos que no involucren el clític datiu. Aquest és el cas de l'exemple recollit per Pescarini (2007:293), en què el reflexiu és reemplaçat pel locatiu quan es combina amb l'impersonal, atès que ambdós es representen a través de la mateixa forma:

se	+	se	nce se	→
			refl.	imp. loc

Per tant, en aquest context d'opacitat, no emergeix el clític datiu, com prediu la tesi de Boeckx i Martín (§2.2.1), sinó el locatiu¹⁸.

- 2) En la nostra anàlisi hem exposat el cas de la varietat de Jacurso en la qual, a l'hora de combinar acusatiu i datiu, l'element que podia elidir-se era el datiu.

Aquest aspecte és important de destacar perquè, a diferència del que postulen Boeckx i Martín —basant-se en exemples del català i del francès —, palesa

¹⁷ Bonet (1993:110) exposa que la substitució de l'acusatiu pel neutre és «very common in all Romance languages, and has been argued to be derived from the application of a morphological rule.»

¹⁸ Pescarini (2011) explica aquesta substitució a partir del que denomina *elsewhere clitic* (§4.4)

que no només és l'acusatiu l'element que pot elidir-se en les combinacions d'acusatiu i datiu, sinó que també pot ser el datiu.

c) Pel que fa al català medieval, hem assenyalat anteriorment que hi ha una gran variabilitat en les combinacions de clítics d'acusatiu i datiu de tercera persona, de manera que no hi ha un patró que se segueixi de manera sistemàtica:

- En un mateix text pot ser que una mateixa combinació doni lloc a una forma transparent i a una forma opaca (§5.1.1), amb un predomini de les primeres.
- Tot i que en textos medievals ja apareixia la forma /l+z+i/ com a datiu plural, també s'emprava *lur* i *lus*, derivades d'ILLORUM, de la mateixa manera que les corresponents a l'italià *loro* i al francès *leur*.

Tenint en compte totes aquestes dades, ens plantegem si es pot afirmar taxativament que la naturalesa del clític datiu és composta d'acusatiu i locatiu.

6. Conclusions finals

Arribats en aquest punt, un cop analitzats, per bé que no exhaustivament, els diferents sistemes adoptats no només pel català sinó també per altres llengües romàniques a l'hora de combinar els clítics de tercera persona d'acusatiu i datiu, ens plantegem si la deconstrucció del clític datiu efectuada per Boeckx i Martín permet, realment, posar llum al sistema de clítics en general.

Si bé és cert que algunes varietats indicades aporten dades que sustenten la tesi d'ambdós lingüistes, n'hi ha d'altres que, per contra, no s'hi adequen d'una manera tan clara. Cal que ens qüestionem, doncs, l'abast de la teoria.

El punt de partida d'aquesta, això és, la forma /l+z+i/ del català col·loquial és certament il·luminadora i permet formular la hipòtesi de la naturalesa complexa del clític datiu. Ara bé, l'existència d'aquesta forma constitueix la prova definitiva que condueixi a afirmar taxativament que el clític datiu no és un primitiu gramatical sinó un compost gramatical format a partir d'acusatiu i locatiu? Si la resposta és afirmativa, quin tractament han de rebre formes com [liws], [e(l)zo], [li la], [elz el], etc. resultants de la combinació entre els clítics acusatiu i datiu de tercera persona?

El valencià posa de manifest l'existència d'un sistema diferent de l'utilitzat majoritàriament a la resta del català. Cal, doncs, donar compte de les excepcions que no s'inscriuen en la tesi defensada per aquests dos autors i, per tant, delimitar-ne l'abast. És vàlida per a la resta de llengües romàniques?

D'una banda, si examinem els diferents sistemes que adopten, podem advertir que hi ha casos en què les formes resultants de la combinació d'acusatiu i datiu són transparents, com en el cas del francès (*le lui*, *les leur*, etc.), del romanès (*le-o*) o de l'italià, en els contextos en què el clític datiu és plural (*loro lo*, *loro la*, etc); en d'altres casos, en què sorgeix l'opacitat, la forma resultant és una combinació de les formes bàsiques de datiu i acusatiu, com succeeix en italià estàndard (*glielo*, *glieli*), portuguès (*lhos*, *lhas*, etc.) o en alguns dialectes del sard (*liu*, *lia*, etc.). La solució que adopten algunes varietats del sard (§5.2.4) que fan emergir el clític reflexiu en les combinacions d'acusatiu i datiu de tercera persona ens remet al cas del castellà. Tenint en compte que el sard, a diferència del castellà, sí té clític locatiu, per què en aquests contextos emergeix el reflexiu en el lloc del datiu en comptes del locatiu? Sembla que la proposta de Pescarini (§4.4) ofereix un resposta plausible a aquest interrogant. Finalment, cal destacar, un últim exemple

que s'allunya de la hipòtesi sostinguda per Boeckx i Martín: la varietat de Jacurso, que, com hem vist (§5.2.5.4), en els contextos en què es combinen acusatiu i datiu, l'element que s'elideix és el datiu i no l'acusatiu, com prediu la tesi d'ambdós lingüistes.

D'altra banda, però, també és cert que, efectivament, hi ha casos que hi donen suport, com la gran majoria de les varietats itàliques analitzades, en què emergeix el clític locatiu en lloc del datiu quan aquest es combina amb l'acusatiu. També és cert que, tal com recullen algunes gramàtiques, en francès també hi ha una tendència a substituir el clític datiu pel locatiu.

Recordem que Boeckx i Martín sostenen que la forma /lzi/ revela la veritable naturalesa del clític datiu, resultat de la combinació de dues nocions: la d'objecte i la de lloc. Des d'aquest punt de vista, l'opacitat és opacitat des d'una perspectiva gramatical conservadora, ja que quan emergeix les formes resultants seran «similars als clítics datius, atès que l'opacitat emergeix en casos de combinació de clítics, i els clítics datius en són el resultat més natural de les combinacions de clítics per definició.» (Boeckx i Martín en premsa: 54)

Ara bé, si postulem que el clític datiu és una mostra del fenomen de reciclatge, hem de restringir aquesta hipòtesi a les formes que realment s'hi adequin, ja que hi ha formes clítiques pròpiament datives, com les pertanyents al datiu plural derivades d'ILLORUM, que trobem en italià (*loro*), en francès (*leur*) i en català antic (*lur*). Si apliquem una perspectiva diacrònica, podem comprovar que moltes de les formes bàsiques dels clítics datius romànics provenen de la forma dativa d'ILLE. (§5.2)

A banda, malgrat que es pot remarcar l'existència d'un sincretisme entre les formes clítiques d'acusatiu i datiu de primera i segona persona¹⁹, cal parlar esment al cas del romanès, que sí presenta marca de datiu en les formes del singular.

Val a dir que, tal com hem recollit en aquest treball, els contextos en què l'*output* de la sintaxi no coincideix amb l'*input* de la fonologia poden ser descrits des del terreny de la morfologia (Pescarini 2005; 2007; 2010 §4.4, Bonet 1991 §4.3, Harris 1994). Així, podem establir que les restriccions en els grups de clítics varien d'un sistema a l'altre i cadascun d'aquests selecciona una opció determinada d'entre un nombre reduït de

¹⁹ Wanner (1986:86-87) exposa que aquest sincretisme és conseqüència de les oscil·lacions entre les formes d'acusatiu i datiu, documentades abans del VI. A partir d'aquesta data «documents are full of 'wrong' case form uses», de manera que «the pervasive confusions of the case forms in 7th and 8th century eliminate any such continued differentiation». Wanner assenyala que aquesta confusió no es dona en el cas dels pronoms de tercera persona.

solucions: elisió del clític, al·lomorfa, substitució per un altre clític del sistema, sempre menys especificat. Cal incidir en el fet que una de les qüestions més essencials a l'hora d'analitzar les combinacions de clítics és establir què pertany al terreny morfològic i fonològic i què correspon a la sintaxi.

Les propostes que analitzen l'opacitat en el component morfològic no acaben de resoldre el problema de la naturalesa del clític datiu i el lligam que manté amb el locatiu. És per aquest motiu que creiem que la proposta de Viaplana (1980)²⁰ pot donar-ne compte a través d'una anàlisi senzilla.

L'autor pren com a punt de partida la teoria localista dels casos (Anderson 1971), postula que la marca /i/ que forma part tant del datiu /l+i/ i del locatiu /i/ és de la mateixa naturalesa. Hem pogut constatar, mitjançant l'anàlisi de l'indoeuropeu i les idees de Villar (§5.1), el vincle existent entre aquests dos casos. Així, podem donar per vàlida l'anàlisi d'aquest segment com un element que indica direccionalitat, meta. Pel que fa a la marca /l/, Viaplana enllaça amb la tradició dels estoics i, seguint les propostes de lingüistes com Fillmore (1967), Stockwell et al. (1973) i Andrés Bello, defineix aquest segment com l'article anaforitzat. Aquesta anàlisi ens remet a la hipòtesi formulada per Benveniste (1965) segons la qual «la personne n'est prope qu'aux positions 'je' et 'tu'». Tal com ja hem assenyalat anteriorment (§5.2), els pronoms i els articles presenten un paral·lelisme, ja que ambdós deriven de les mateixes formes llatines:

The double evolution of demonstrative deictic reduction to object clitics and definite article is formally only a question of the context: *ill-* with a verb yields a pronoun, *ill-* with a noun an article

Wanner (1989:90)

La forma /lzi/, si adoptem la teoria de Viaplana, correspon a la representació pròpia de datiu plural, independentment dels trets gramaticals de l'acusatiu; de manera que l'anàfora de l'acusatiu, deduïble del context, funciona per absència.

En conclusió, volem reincidir en el fet que la tesi de Boeckx i Martín és, certament, il·luminadora en aquelles varietats en què és aplicable. Ara bé, caldria donar compte de

²⁰ Cal tenir en compte que l'anàlisi proposada per l'autor no pretèn ser d'abast universal sinó que donaria resposta al cas del català.

tots aquells casos que posen en dubte la seva validesa, per tal de delimitar correctament l'abast real d'aquesta teoria.

7. Bibliografia

Acad. RSR (1966) *Gramatica limbii române* (editia a II-A), Ed.Acad. RSR, Bucarest, vol. I p.135-147

ANDERSON, J. (1971) *The Grammar of Case*. Reprinted. Cambridge: Cambridge University Press (Citem per l'ed. ²1976)

BATLLORI, M., N. IGLESIAS i A. M. MARTINS (2005) "Morfologia i sintaxi dels clítics pronominals en català medieval" *Caplletra*, 38, p.137-177

BERCEANU, BARBU B (1971) *Sistemul gramatical al limbii române*. Bucarest: Științifică p.123-141

BONET, Eulàlia

- (1991) *Morphology after syntax: Pronominal clitics in Romance*. Tesi doctoral, MIT
- (2007) "The Person Case-Constraint and repair strategies" [en línia] dins Roberta d'ALESSANDRO, Susann FISCHER, Gunnar HRAFNHRAFNBJARGARSON (eds.) *Person Restrictions*, Mouton de Gruyter (Interface Explorations 15) p.103-128
<www.filcat.uab.cat/clt/publicacions/reports/pdf/GGT-07-06> [consulta 20 de març 2013]

BRITO, Ana M et al. (2003) "Tipologia e distribuição das expressões nominais" dins Maria Helena MIRA MATEUS, Ana Maria BRITO, Inês DUARTE, Isabel HUB FARIA, *Gramática da Língua Portuguesa*. Lisboa: Caminho p.826-867

CASANOVA, Emili (1988) "Aproximació a una gramàtica contrastiva dels dialectes catalans al segle XVIII: la combinació binària de pronoms personals febles de 3a. Persona" dins *d'Actes del vuitè col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes* (vol. II) Tolosa de Llenguadoc, publicacions de l'Abadia de Montserrat

CHOMSKY, Noam (1995) *The Minimalist Program*. Cambridge, MIT Press.

CIUCIVARA, Oana (2009) *A Syntactic Analysis of Pronominal Clitic Clusters in Romance. The view from Romanian* [en línia]. Ph.D. Linguistics, New York University
<<https://files.nyu.edu/os317/public/Dissertation.pdf>> [consulta: 12 d'abril 2013]

FISCHER, Susann (2002) *The Catalan Clitic System a diachronic perspective on its syntax and phonology*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter

GREVISSE, Maurice (1936). Le bon usage. *Grammaire française*. París: Duculot. (Citem per l'ed. ¹²1986.) p.955-1012

HEGGIE, Lorie i ORDÓÑEZ, Lorenzo (2005) *Clitic and Affix Combinations, Theoretical perspectives*. Amsterdam: Benjamins Publishing Company

JIMÉNEZ MARTÍNEZ, Jesús (1999) *L'estructura sil·làbica del català*. València, Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

JONES, Michael Allan (2003) *Sintassi della lingua sarda*. Cagliari: Condaghes

KAYNE, Richard (1975) *French Syntax: The transformational Cycle*. Cambridge, MA: MIT Press.

MASCARÓ, Joan (1986) *Morfologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana

MENN, Lise i MACWHINNEY, Brian (1984) "The Repeated Morph Constraint: Toward and Explanation". *Language* 60:519-541

MONACHESI, P. (1998) "The Morphosyntax of Romanian cliticization". dins P. COPPEN, H. VAN HALTEREN & L. TEUNISSEN (eds.), *Computational Linguistics in The Netherlands* Amsterdam-Atlanta: Rodopi.

ORMAZÁBAL, Javier (2000) «Conspiracy Theory of Case and Agreement» dins eds. Roger MARTIN, David MICHAELS and Juan URIAGEREKA *Step by Step: Essays on Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik*. Cambridge, Mass: MIT Press. p.235-260.

PESCARINI, Diego.

- (2007) "Types of Syncretism in the Clitic Systems of Romance". *ASJU - International journal of basque linguistics and philology*: 285-300.
- (2010) "Elsewhere in Romance: evidence from clitic clusters". *Linguistic Inquiry* 41: 3

RENZI, Lorenzo, Giampaolo SALVI i Anna CARDINALETTI (ed.). (1995). *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol. I. Bologna: il Mulino p.536-592

RIGAU, Gemma (1982) "Inanimate Indirect Object in Catalan". *Linguistic Inquiry* 13: 146-150

RIZZI, Luigi (2004) *The Structure of CP and IP: The Cartography of Syntactic Structures*. Nova York: Oxford university Press, volum II

SALVI, Giampaolo (2011) "Morphosyntactic persistence" dins Martin MAIDEN, John Charles SMITH, Adam LEDGEWAY *The Cambridge History of the Romance Languages*. Cambridge University Press, volum I p.318-381

STOCKWELL, R. P., SCHACHTER, P., and PARTEE, B. H. (1973) *The major syntactic structures of english*, Nova York: Holt Rinehart & Winston.

TODOLÍ, Júlia (2002) "Els pronoms", dins Joan SOLÀ, Maria-Rosa LLORET, Joan MASCARÓ, Manuel PÉREZ SALDANYA (dir.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona: Empúries, volum II, p.1395-1401

URIAGEREKA, Juan (1998) *Pies y cabeza. Una introducción a la Sintaxi minimista*. Madrid: Machado libros.

VIAPLANA, Joaquim

- (1980) "Algunes consideracions sobre les formes pronominals clíiques del barceloní", *Anuari de Filologia de la Universitat de Barcelona*, 6, 459-483
- (en premsa) "Pronoms: Pro-noms o meres anàfores? Una aportació des de l'angle del català parlat a Barcelona"

VILLAR, Francisco

- (1981) *Dativo y locativo en el singular de la flexión nominal indoeuropea*. Ediciones Universidad de Salamanca
- (1974) *Origen de la flexión nominal europea*. Instituto "Antonio de Nebrija"

WANNER, D (1987) *The Development of Romance Clitic Pronouns. From latin to Old Romance*. Berlin: Mouton de Gruyter.

ANNEXOS

1. *Homilies d'Organyà* (XII-XIII)

Homilies d'Organyà facsímil del manuscrit ed. diplomàtica i crítica d'Amadeu-J. Soberanas i Andreu Rossinyol; amb un estudi d'Armand Puig i Tàrrach. Barcelona: Barcino, 2001.

10. E ls diciples de N[ostre] S[einor] no enteneren ad aqela hora les paraules qe él **los** dizie de la sua passió e de la sua ressurecció (p.120)
11. E qan éls no enteneren les paraules qe él **los** ag dites (p.120)

2. *Llibre dels fets del rei en Jaume* (XIII-XIV)

Llibre dels fets del rei en Jaume, ed. de BRUGUERA, Jordi. Barcelona, Barcino («Els Nostres Clàssics»), 2 vols. 8. 1991

- E éls dixerén que sí faéssem, que aquela esmena que nós faríem a él seria molta a él e poca a nós, e que li donàssem .XX. mília morabatins. E nós tiram en açò, que no·**ls li** devíem dar (24.7)
- E Don Pere Aonés tenia en peyora Bolea e Loarre, que nostre pare **la li** havia empenyorada (27.13)
- «Seyor, prec-vos que vós que·m façats escoltar. Deús volch que en est segle fossen reys e donà'**ls-hi** (datiu) per aquest ofici que tinguessen dretura a aquels que mester la aurien [...]» (36.4-6)
- Que yo e la comtessa prometam al castlà e a vosaltres que·l dret que·N Ramon Folch ha en aquest Castell que li sia salvat, e que vós assegurets bé a nós que, pus ela cobrà l'altre comtat per juhiy de nostra cort e per dret e per raó, e·ls altres **li o** atenen, que vós que·**l li** atenats e que li retats son Castell (46.32)
- E tinguem-los tant axí entrò que foren venguts En Guillem de Muntcada e·N Ramon e el comte d'Ampúsires e aquels de son liynatge, e dixem-los: «Veus aquí los servents que us he aturats, que se n'anaven» E éls dixerén: «Havets-ho feyt fort bé». E liuram-**los-los**, e anaren-se'n ab éls (63.21-26)
- E demanà'ns .I. penó nostre, per tal que, si venien sos missatgers a la ost, que non los faessen mal los nostres, e donam-**lo-li** de bon grat. (71.20-21)
- E sobre açò envià'ns altra vegada missatge lo rey de Maylorques que li enviàssem Don Nuno, e parlaria ab él. E nós **enviam-l'i**. (76.3)
- E la cocha en què venia Don Ató de Fozes e Don Blasco Maça, ab les compayes dels cavallers qui venien ab éls, hagué a tornar per força de temps a Terragona, car lo temps **los hi** adux (Llibre dels feyts, 104.15-18)

- E aquest qui vench demanà albíxeres per les bones noves que aduytes havia. E nós dixem-li que **les li** dariem (132.4)
- E sobre açò dix lo mestre de l’Espital: «La paraula que·l rey à dita tench jo per bona; e, pus ell bona voluntat ha de goanyar la terra, no romanga per nós, e ajudem-**la-li** a goanyar» (199.21)
- E, quant vench a hora de vespres, él vench bé ab .XX. sarraïns, los pus honrats que eren en lo Castell ni en la vayl, e féu ses cartes ab nós, segons les demandes que éls nos faÿen; e atorgam-**les-li**, segons que raonables eren [...] (314.12-15)
- E, quan foren feytes les cartes, faem-**les-lur** donar e empresem ab ells que al matí nos rendessen lo castell (314.16-18)
- E pregà’ns lo missatge que nós no faéssem fer mal a kla vila, ni ells no u farien a nós tro al diumenge, per ço car al divenres venrien los veyls a la mesquita e aquí acordarien-se tro al dissapte, e, per açò, que duràs la treva tro al diumenge. E nós atorgam-**lo-li** (352.10-15)
- E que nós per res del món no podíem estar que no ajudàssem al rey de Castella, pus promès **lo y** avíem (406.11-13)
- E donam a aquell qui era latinat .C. besants, per ço que·ns hi fos bo; e ell dix que, ab Déu, ell faria fer ço que nós volguéssem; e donam-**los-li** amagadament, sí que l’altre no·n sabé re (411.11-13)
- [...] car tort los faÿem can nós los haviem emparats los feus e les honors e no haviem ahut juhý de nostra cort; e, pus que ans de juhiy **los los** haviem emparats que·**ls los** rendéssem, e que ells eren apparreylats de fer a nós dret a coneguda de nostra cort (544.7-9)

3. *Clams i crims en la València medieval segons el llibre de cort de justícia (1279-1321)*

Clams i crims en la València medieval segons el Llibre de Cort de Justícia (1279-1321), a cura de DIÉGUEZ SEGUÍ, M. Àngels. Alacant: Universitat d'Alacant. Departament de Filologia Catalana, 2002

- E ssobre açò veí él, testimoni, que·l dit (P.Terrado) home gità lo seu coltel a rran clos contra lo dit Dominguelo mas no veí que·l ne ferí ê·l cors, mas en la capa **lo li** veé reebre (“Testimonis. núm. de sèrie: 1 bis. any: 1280”)
- E mentre volia levar la peynora de la pertra, lo dit R.Sanç vedà-**la-li** a la I cap de la pertxa (“Testimonis. núm. de sèrie: 1 bis. any: 1280”)
- [...] E con los dits en Ferran Gotèrriz e Ivaynes Feliçes diguessen al dit P.Merçer que si Adam de Concha, veý de València, donava e pagava a él los dits diners, que li liuràs les dites taçes, féu citar lo dit P.Comte al dit n'Adam, que si volia reembre les dites taçes, si no, que **dar-les-hia** a vendre. (“Vendes, penyores. núm. de sèrie: 2 any 1282”)
- Dix, emperò, ell, testimoni, que no·**l li** veé possehir salu per VI anys, e com morí veé a aquell tenir e possehir lo dit camp, e no sabe ll, testimoni, que fos d'altre, ne que anch li'[n] fos feita demanda [ne] que algú **lo li** contrastaç (“Testimonis. núm. de sèrie: 18. anys 1315-1316”)
- Dix, emperò, ell, testimoni, que no·**l li** veé possehir salu per VI anys, e com morí veé a aquell tenir e possehir lo dit camp, e no sabe ll, testimoni, que fos d'altre, ne que anch li'[n] fos feita demanda [ne] que algú lo li contrastaç (“Testimonis. núm. de sèrie: 18. anys 1315-1316”)
- Dix emperò, ell, testimoni, que coma ch toltes les dites alqueries lo dit en Bernat al dit P. segons que dit ha, que és ver que [...] e ocupà un follador e gerres que y avia, e embaxes les quals no poch cobrar , j[a fos ço que] **les li** demanàs, e totavia fahia mal respost (“Testimonis. núm. de sèrie: 18. anys 1315-1316”)
- [...] **lo y** dirien com fos venguda, e no vench (“Denunciacions i demandes criminals núm. de sèrie: 36.any 1321”)

- Com lo dit en Jacme demanàs a aquella din[n]ers que li devia que **ls li** donàs, dix e appellà a aquell «bacallar, juheuaz d'àvol natura» (“Denunciacions i demandes criminals núm. De sèrie: 36. Any 1321”)

4. *Epistolari de la València medieval* (1311-1412)

Epistolari de la València medieval (1311-1412) a cura de RUBIO VELA, Agustín. València-Barcelona: Institut de Filologia Valenciana Universitat de València, 1985

- Al segon semblantment, senyor, volríem saber o conéixer quals vocables de les dites letres importen menaces, car no·**ls hi** coneixiem, si ja no ho volen dir d'unes altres paraules de la propdita letra (“Una sátira dels advocats” 12 setembre 1399 p.125)
- E él, testimoni, dix-li que ans la li retera adés denant él, contra aquel ab la qual lo dit menaçà a ferir si no **la li** mostraba [...] dients que sembla que vullam tornar grechs, car los infeels nos traen los huylls tots diez en la mar e pochs s'enardexen a contrastar-los, ans als que lur valor e profit hi volen fer, fa hom aquests contrasts e altres, e moltes altres paraules les que·ns porten a confusió, que ja no sabem que·**ls hi** respongam, no contrastant que·ls hajam dit que ja n'havem escrit diverses vegades a vosaltres (“Interessos comercials de València i política reial” 27 d'abril 1381 p.138)
- Entés havem que com En Barthomeu Amat, mercader, ciutadà nostre, o per ell En (40) Lorenç Crespo, factor seu, hagués comprades en vostres partides dos mília roves de lana, e volgués aquelles treure d'aquí per fer portar ací, que En Pedro de Montsalve **les hi** ha embargades, no sab la raó per què. (Llana de Castella 8 juliol 1399 p.159)
- [...] deint // que les leys prohibitives e penals eren fetes a posar fre o brida als disoluts en qualque vici, no·**ls hi** volch provehir ne tocar en res al dit estatut. (“Contra el luxe indumentari” 14 de juny 1399 p.325)

5. *Memorial del pecador remut*, Felip de Malla (segle XV)

MALLA, Felip. *Memorial del pecador remut* (vol. I) . A cura de Manuel Balasch. Barcelona: Barcino, 1986

- *Car massa és aquell coratge inhumà e dur, qui si no vol de grat e alguna dilectió donar, almenys no **la li** torn si aquell **la li** dóna, car amor verdadera mereix obtenir redamació* (*Memorial del pecador remut* p-126, l.40, Felip de Malla)
- No **la li** denechs (p.240)
- Pus tant has amada e ams humana natura, demostra-**li-ho** per àrdua operaci6n, alegrement e de ffranch cor [...] (p.202)
- No sé alg6n qui de grat aturàs ab home lebrós e menys ab rabiós, si molt no **li u** calia (p.202)

6. *Epistolari d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens* (segle XVI)

Epistolari d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens ed. a cura de Ahumada Batlle. València: Universitat de València, 2003

- Les lletres que enviàrem anaren sota plec de Gregorio de Ayala, que jo les volia enviar a vostra senyoria y ell me dix que, pux llavós partia coreu de así per a Roma, que ell les enviaria a molt bon recapte; y, axí **les** y donàrem. (“Carta d’Estefania de Requesens a la seva mare, Hipòlita” p.317)
- Jo tinc escrúpol que de un besconte dec a na Guardiola, que sia en glòria, tres ducats: sopleque a vostra senyoria los mane pagar a son ereu. Y altres trec dec a sa filla, de la casa que li llogàrem: tanbé **ls** y manarà pagar vostra senyoria, per descàrec de ma consiència. (“Carta d’Estefania de Requesens a la seva mare, Hipòlita”, p.340)
- Y que, com ell se n’és vengut que no à pogut conplir, y que, com era pasat lo tems, ell tenia enpag, y que de Barcelona li escrivia lo qui **ls** y (ac: diners/ dat ell) avia prestat, de manera que folgaria cobrar-los (“Carta d’Estefania de Requesens a la seva mare, Hipòlita” p.340)
- Jo dech al reverent mestre Jaume Ponter, prior de Sentés Creus, LXXXVI ducats XII lliures de resta, de serts dinés que ell m’avia comanat, los quals vol cobrar per destriboyr-los en lo que àn de servir. Per trovar-me así ab tantes despeses, no **ls** y pogut donar de continent (“Carta d’Hipòlita Roís de Liori a Bernat Capeller” p.377)
- À pagat per ell XXI ducats, dich vint-i-un ducats, no **ls** y é pogut donar así; feu-me plaer que **ls** y pagueu y si us fan molta falta [...] (“Carta d’Hipòlita Roís de Liori a Bernat Capeller” p.394)
- Ab esta serán dos letres per al virey, la una de l’anperatrís y l’altra mia, sobre la veguería que jo he aguda de Villafranca per a mossèn Pons. Prech-vos **les** y porteu de continent (“Carta d’Estefania de Requesens a Bernat Capeller” p.381)

7. *Los Col·loquis de la Insigne ciutat de Tortosa*, Cristòfor Despuig (1557)

DESPUIG, Cristòfor. *Los Col·loquis de la Insigne ciutat de Tortosa* (1557) edició crítica a cura de Joan Tres. Barcelona: Curial, 1996

- [...] que ad aquestos no'ls donà Josuè poricó en la terra de promissió així **lo hi** manà Déu (p.65)
- Reparteixen les despeses en certa forma entre lo bisbat i eclesiàstics, i també **los hi** ajuda la ciutat (p.68)
- Don Pedro: Jo li porte besamans d'una senyora gran amiga i no sé si parenta sua. Pugem, per mercè, a donar-**los-hi** (p.130)
- La millora que lo senyor Fàbio diu, jo **la hi** conec molt clarament (pg.137)
- [...] **les hi** bese jo (p.164) [*les = les mans / hi = a Don Pedro*]
- Què **la hi** movia, a la reina, a fer tan mala obra? (p.170)
- Però si lo rei no vol fer res, presumía lo regne de fer-**lo-hi** fer per força (p.179)
- I no té raó, per les raons apuntades, deixar de fer-la, i si jo el veig ans que cloga la sua obra, jo **l'hi** tinc de dir i pregar que de ninguna manera deixi de fer-ne memoria (p.198)
- No sé jo donar-hi raó alguna, almenys que bona sia. Lo senyor Lúcio podrà ser que **la hi** sabrà donar (p.217)

8. *Un tros de paper* (1865-1866)

Portal Arca <<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/search/collection/trospaper>>

Hem consultat els números 1-9, però només hem trobat resultats als números 1, 6, 7, i 9, que recollim a continuació:

- Als que no volem per subscriptors perquè fora robal**hi** ls' dinés (número 1, 16 d'abril 1865)
- Ab uns senyors que ahí van passar y que 's dirigeixen cap á Ribas á péndrer las aguas, **los hi** vaig explicar totas aquestas cosas del xicot (número 6, 25 de juny del 1865)
- y baix la nostre responsabilitat, **los** assegure que... !riurán! (número 6. 25 de juny del 1865)
- Un altre dia '**ls hi** escriuré mes despay y '**ls hi** contaré tot lo peix pudent d' aquet territori (número 7, 2 de juliol del 1865)
- Arriba la gent á cá la cititat, tota esperverada, tota plorosa, tota irritada, tota baladrejant. Preguntan pel noy, y **los** dihuen que no n' han vist cap. (número 7, 2 de juliol del 1865)
- [...] ja nos las varen deixar tocar pero si volen que'**ls** digui la venial [...] (número 9 16 de juliol del 1865)

9. *El Ferrer de tall* (1874)

El Ferrer de tall, Frederic Soler, Serafí Pitarra [en línia] Biblioteca virtual Joan Lluís Vives:

<<http://www.lluïsvives.com/servlet/SirveObras/01372719744682615088802/p000001.htm>>

- Biel: **Li** explico y!... (escena VI, acte I, catorzena intervenció de Biel)
- Rosa: Sí, sí, vaja... avuy mateix **li** dich y qu'acabi tot. (escena X, acte I, cinquena intervenció de Rosa)
- Jordi: [...] Als altres, **los** dihuen lladres, **los ho** diuen, mes no ho són. (escena XIV, acte II, catorzena intervenció de Jordi)